تەفاعولی زاتەکە جیهانی ماددی بێت نەک وڕینە و وەهم و خەیاڵ تەنانەت وڕینە و وەهم و خەیاڵەکەش هەر لە ئاکامی گەیشتنی زاتەکە بە مادده پەیدا بوە.

من ئەگەر جیهان حیساب بکەم بە تەختەدامە و مرۆڤیش بە دامەچی دابنێم، بەوەدا سەلماندوومە کە بە بێ تەختەکە و بەردەکان یاری دامە ناکرێ: ئەوەی من زیاد لە بیریارە ماددییەکان دەیڵێم ئەوەیە کە تەختەدامە لە خۆوە و بە دڵخوازی خۆی مرۆڤ ناچار ناکات بە یاری کردن، لەو تەشبیهەشدا [تەشبیە کردنی جیهان بە تەختەی دامە] ئاگادارم کە مرۆڤ جیهانی دروست نەکردوە وەک کە تەختەدامەی دروست کردوە. هاندەری برسییەتی و جینس و تەماع و دەسەلات و خۆپاراستن و لەزەت وەرگرتن... و چەندەها هاندەری دیکەش گەلێک پتر لە مەراقی دامەکردن مرۆڤ دەبزێون. زۆر جارانیش، لەبەر هۆی تایبەتی، لە بۆیان وەها ئارەزوومەند و موحتاج دەبێت هەر دەڵێی جڵەوی ئیختیاری لە دەستان دەرچوە. بەڵام چ زەرەرێک لەو تەشبیهەدا لە مادده و جیهان و دەوروبەر و هیچ شتێکی دەرەوەی وجوودی مرۆڤ ناکەوێت چونکە من نامەوێ لەوەدا بایەخی مادده کەم بکەمەوە و تەشبیە کردنەکەی لەسەر حیساب بکەم بە دالەنگانی پایەی، تەنها مەبەستم هەر ئەوەیە کە بڵێم لە هەموو حاڵاندا ئاکتۆری شانۆی کۆمەڵایەتی هەر مرۆڤە، جیهان و تەختەدامە – نەوت و پێستە ڕیوی – تیشکی ڕۆژ و ئەسفەنجی دەریا... – هتاد سەرلەبەریان دەوری کارتێکراو دەبینن، مەگەر ئەوەیان بۆ بە کاریگەری حیساب بکەین کە زاتەکەی مرۆڤ بۆیان دەبزوێت، ئەمەش هەرگیز نابێتە کاریگەری.

ئەمە لەلایەن تێخوێندنەوەی مادده لە بیروباوەڕەکەی مندا. لەلایەن کەمبایەخیی ئەو میسالانەش کە مەبەستم پێ ڕوون کردبوونەوە لەتەک میسالە زلەکاندا، بەرپەرچ دانەوە هێندە زۆرە لێی بەکۆتایی ناگەین ئەگەر قسەی لێ کورت نەکەینەوە:

لێرە بە پێشەوە، میللەتان بە تێکڕایی چ پشکێک و ڕەزا لەسەربوونێک و ناڕەزاییەکیان نەبوە لەو کارەساتە گەورانەی کە دەوڵەتەکانی خەریک دەکرد. بەشی هەرە زۆری خەڵق تەنها توانیوەتی خەریکی ئەو شتە بچووکانە بێت کە لە میسالەکاندا دیتمانن. هەزاران خەریک بوونی بچووکی وەک تەڵاق هەڵبەستنەوە و خزم ئاشت کردنەوە و لە یەکتر زوێربوون و گوێ گرتنە پەندی مزگەوت و خانەقا و ساغ کردنەوەی دەستنوێژ لە یەکدی شکانی کوڕ و کچێک بۆ بە یەکتر شیان و نەشیانیان و گێڕانەوەی چەند و چۆنی شایی و تازیان و وردە ڕابواردنی شەوانەی کارەمستێنە بەدیار ئومێدی شەوچەرەی باسووغ و بادام و حیکایەتی فلان هات و فستان هەلات و هەزاران ڕووداوی خوێڕیلەی ئەوتۆیی [زۆر بە داخەوە] ناوەڕۆکە یەکجار گرنگەکەی ژیانی بەشی هەرە زۆری میللەتانی پڕ دەکردەوە.

ئەو ڕووداوە گرنگانەی مێژوو خەریکیانە و نەزەرییەکان بەبەر خۆیانیان هەڵدەبڕن لەوە پتر ماڵی میللەتان نەبوە کە وەک داستانی ئەرسەلاننامە و ئەمیر هەمزە بۆیان دەخوێندرایەوە، میللەتانیش چ تەماێکیان بەو کارە گرنگانە نەبوە بەماڵی خۆشیانیان نەزانیوە ئەگەر من و تۆ ئەمڕۆ لە ڕێی فەندوفێڵی چاوبەستەکێی فکری و فەلسەفیەوە بۆ نیازی سیاسیی ئەمڕۆکەمان لە قەبەڵیان نەکەین. تاکەکانی میللەتان لەو ڕۆژگارە تێپەڕیوانەدا ئەو دەمەیان خۆشی دەبوو کە نوێنەرەکانی دەسەڵاتی دەوڵەتی و دنیایی نەبینن و لە گەزەندەیان دوور بن چ جایی شریکی چاکە و خراپەیان بن.

تا ئێستاش ترسی پیاوی میری خاوەن دەسەڵاتی دنیایی لە ناخی دڵی ئەوانەی پێیان دەڵێن «میللەت» رەنگ داکوتاو و تێراگەڕاوە. من لە نووسینی دیکەمدا گوتومە میللەتی هەژار چ لزومی بەوە نییە رووداوەکانی مێژووی پێ بدرێتەوە بەو هەموو ناشیرنی و نامەردییانەی کە لەو رووداوانەدا هەیە: هەر تاکێکی میللەت ئەوەندە کردەوەی بەد و ناپەسەند لە ژیانیدا هەبوە کە پێویست نەهێڵێ بەوەی لێی زیاد بکرێ بە هۆی بەشدارکردنی لەو رووداوە دڕندە و دزێوانەی کە ئەو هیچ دەستێکی تێیاندا نەبوە، وەیا هەر نەبێ بە خواهشتی ئەو روویان نەداوە. گۆیا دەبێ باغەوانێکی هەژار و بەستەزمانی کووفەیی چ شەرەفێک زیاد بکات بەوەدا کە بکرێتە شریکی کارەساتە چڵکن و گڵاوەکانی ئەو قەسرانەی دەست رۆییشتوەکانی سەردەمی عەباسی ئارەزوە ناڕەواکانی خۆیانیان تێدا دادەمرکاندەوە؟ تۆ بڵێی دانیشتوانی شاری رۆمای سەردەمی نێرۆن چ شانازییەک پەیدا دەکەن ئەگەر بگوترێ «نیرۆن» بە قسەی ئەوان و بۆ کەیفی ئەوان خانوەکانی سووتاندن؟ یا ئەگەر بگوترێ دژی خواهشتی وان رۆما سووتێندرا کام پێچکەی رەورەوەی مێژووی گەلان پەنچەر دەبێ؟ پەنچەر دەبێ نابێ «ملی وەقوتەوە» دەسا رۆماییەکان نە ئاگاداری سووتاندنەکە بوون و نە حەزیشیان لێ بوو نە هیچ دەسەڵاتێکیشیان هەبوو لە روودان و روونەدانی کارەساتەکە.

با میسالێکت بۆ بهێنمەوە لە بێدەسەڵاتی میللەتان لەم رۆژگارەدا کە ئیتر پێویست نەهێڵێ نموونە لە مێژووی کۆن بخۆزینەوە: ساڵی ١٩٦٧ یەکسەر دوای تێشکانەکەی پێنجی حزیران مانگانەی مەئمووران لێی داشکا تاکو مانگێکیان سەیری قایمەی مانگانەی خۆمم کرد دیتم نەوەد دیناری لێ داشکابوو بەناوی نەکسە و فەلەستین و نازانم چی، گوتم ئای براگەل کە وەتەنیم و ئاگام لە خۆم نییە!!

میللەتان، دوای بەسەرچوونی ژیانە دیمۆکراتەکەی شارەکانی یۆنان تا رادەیێکیش هی رۆما - دەستیان لە رووداوی گەورە نەبوە تا دەوروبەری شۆڕشی فرەنسە، ئەوساش وەک دەزانین و دەخوێنینەوە نە هەموو میللەتان گەییشتنە پلەی هاوبەش بوون لە رووداوی گەورەدا نە ئەوەی هاوبەشیش دەبوو بە پێی دڵخوازی خۆی دەیتوانی رووداوان لێ بخورێت... تا ئێستاکەش گەلێک میللەت هەر بە قەدەر میللەتانی سەردەمی سۆمەر و ئاکاد خاوەنی دەسەڵاتی خۆیەتی. لەگەڵ ئەمەشدا بەشداربوونی میللەت لە رووداوان و خەریک بوونی خاوەن دەسەڵاتان بە کاری گەورەوە یەک زەڕرە یارمەتی «مادده» نادات بۆ ئەوەی بێتە ئاغای «مرۆڤ» چونکە مرۆڤەکە خەریکە نەک ماددەکە، زوربەی میللەت بڕیار نادات یەک دوو مرۆڤ بڕیار دەدات ئەوانیش هەر مرۆڤن. لەمەش بترازێ بەشداربوونەکە و خەریک بوونەکە وەک هەڵکشانی جیوەی تەرمۆمەتر نەبوە کە بەناچاری و بە حەتمی و بە یەک جۆر [کە هەرگیز ناگۆڕێت] بە پێی زیادبوونی گەرمایی سەردەکەوێت. مرۆڤ، میللەت بێت و دەوڵەت بێت، بە شێوەی ئالی ڕەوو تەماع و حەز و شەهوەت ناڕوات، ترسەکەشی وەک هی بەرخ و چوێلەکە ئالی و سادە نییە: مرۆڤ لە حاڵەتی ترس و تەما و پەرستن و کفرکردن و خۆبەخت کردن و خەڵق بە قوربانی خۆ کردن و هەموو حاڵەتێکدا زاتێکی هەیە لەگەڵ ئەو هاندەرانەدا مامڵەت دەکات، ئیتر یا بەسەر کەوتوویی یا بە هەڵاتوویی لە مامڵەتەکە دەبێتەوە، تەنانەت کە زاتەکەی لە ئاست دەوروبەری مرۆڤکرد وەیا سروشتکردیشدا پەکی دەکەوێت و پێیان ناوێرێت هەر خۆی کاریگەرە ئیجابیەکەیە بەڵام لە حاڵەتی هەڵاتوییدا. تۆ کە نەتتوانی تایە

گەنمێکی ٢٠٠ کیلۆیی هەڵگریت نەبوویت بە کارتێکراوی گەنمەکە ئەویش نەبوو بە کاریگەر، تۆ هەر زیندوویت و خاوەن ئیرادەیت ئەویش هەر مردوە و هەر بێئیرادەیە چ پێت هەڵبگیرێت چ پێت هەڵنەگیرێت.

ئەوەی کە گوتم لەبارەی خەریک بوونی زوربەی تاکانی میللەت بە شتی کەمبایەخ و سەراوی و بەرتەسک و کەمبڕشت ڕاستییەکە بەدرێژایی هەبوونی مرۆڤ بەرچاوبوە، هەر ئەو شتە کەمبایەخانەیش تام و شامێکی خستۆتە ژیانە تاڵ و تاریکەکەی بێدەسەڵاتانەوە، هەروەهاش لە خۆشی خواپێداوانی زیاد کردوە چونکە دیارە لەزەتی خۆشگوزەرانی لە ڕەشبەڵەک و یاری کەوشەک و گێڕانەوەی سەرگورشتەکانی مەلا نەسرەددین و ڕاوەبەراز و سەیرانی بەهاران و شتی ئەوتۆییدا هەیە نەک لە شتە گرنگ و تاڵ و تفت و نەفەسبڕ و بەئەرکەکاندا، تەنانەت مەبەست لە سەرکەوتن لە شتی گرنگدا ئەوەیە دواتر لەزەت لە شتە وردیلە خۆشەکان وەرگریت.

دەبینی دەوڵەمەندێک پارەیێکی زۆر بە وڵاغی جوان وەیا جاریەی جوان وەیا مافووری جوان وەیا هەر شتێکی دیکەی جوان دەدات خۆ جوانیی مرۆڤیش تێر ناکات لە گەرما و سەرماشی دوور ناخاتەوە... بایەخی ئەو شتە بچووکانەی مرۆڤیان بەخۆیانەوە خەریک کردوە بەوەدا داناشکێت کە شتێکی دیکە هەیە پێی دەڵێن گوزەران و نان پەیدا کردن هەرچەند بێ گوزەران ژیانیش مومکین نابێت.

من لێرەدا کە باسی گوزەران دەکەم لەتەک ئەو شتانەی گوزەرانیان پێوە بەند نییە جۆرێک بەراورد کردن و بەیەکدی گرتن لە نێوان دوو شتان هەڵدەستێنم کە هەردووویان پێک هێنەری ئارەزۆی مرۆڤن، لەبەر ئەمە هەر لایەکیان لە ڕووی نرخ و بایەخەوە بەسەر لایەکەی دیکەدا زاڵ بوو لە خاسیەتی کاریگەربوونی دەوری مرۆڤ داناشکێنێت، لەم بەراوردکرنەشدا چ مەبەستێکم نییە تای تەرازووی لایەکیان لە تای لایەکەی دیکە قورستر بێ چونکە لە هەموو حاڵدا زەرەر بە هیچ شتێک ناگات. هەرچەند ئەو کەسانەی کە وا وادەزانن مێژوو بریتییە لە هەرای خەڵق بە دەوری «فائض القیمة» دوە هەموو ڕیسیان لێ دەبێتەوە خوری ئەگەر بایی فلسێک لە نرخی عامیلی گوزەران داشکا، لەوەشدا لەسەر هەق نین چونکە لێکدانەوە و لێکۆڵینەوە و ئەزموون بە چ ئاکامێکمان بگەیەنێت ئەویان ڕاستی مەسەلەکەیە. ئیتر بۆ دەبێ پووچانەوە وەیا کەم بوونەوەی دەوری یەکێک لەو عامیلانەی وا دەزاندرا یەکەم کاریگەرە من و تۆ و یەکێکی دیکە دڵ شکستە بکات.

من ئەمە دەڵێم لە حاڵێکدا بۆ خۆشم لەو باوەڕەدام [هەر دەبێ واشبم] کە خەریک بوونی مرۆڤ بە گوزەرانەوە بەشی زۆری ژیانی مرۆڤ بۆ خۆی دادەبڕێت و لە هەموو شتان پتر گیرۆدە و پابەندی دەکات و بیرە و بەوییدا دەگێڕێت. ئەم ڕاستییەش هێندەی پێویست بوونی ئاو و هەوا بۆ زیندوبوون ئاشکرا و بەڵگەنەویستە بەشێکی زۆری نووسین و هونەری نوێش هەر بە دەوری گرنگی گوزەران و نان پەیداکردندا دەخولێتەوە و لێشی زیاد دەکات، ڕەنگە بۆشی قەرز بکات.

ئەم گرنگییەی دەوری گوزەران لە ژیانی مرۆڤدا دیاردەیێکی تایبەتی لە کۆمەڵایەتی بەرفرەواندا پێک هێناوە تا ئێستا نەهاتە بەر چاوم هیچ یەکێک لەوانەی بە ئابووری و ڕامیاری و مێژووەوە خەریکن پەنجەیێکی بۆ درێژ بکات، جا ئەگەر نووسینێک هەبێت من نەمدیتبێ قسەکەم لەگەڵ ئەوە نییە:

گوزەران کە ئامانجی یەکەمی جموجۆڵی مرۆڤە، بە نیسبەت زوربەی زۆرینەی چینەکانی میللەتەوە

کارێکی سەخت و بە ئەرکە و تا بڵێی دوورە لە خۆشی و نەرمی و شلکی و تەڕایەتییەوە. هیچ لە ڕاستی دوور ناکەومەوە کە بڵێم کەسبی ڕەنجبەری وەک دروێنە و خەرمان کوتان و کێشەی کا و دان مێردەزمە و کامووسی پاڵەیە، دەماری پیاوەتی و ئادەمیایەتی تێدا دەکوژێت. ئەوانەی لە نزیکەوە ئاگاداری ئەم ژیانەن دەزانن سەپان و تیڵەگەکێش و جووتیار، بە تایبەتی سەپان، لە چ عەزابێکی دڕندە و کوشندەدان.

بەڕاستی ئەگەر ناچاریی نەبێت، کە دەزانین لەوانەیە ناچاری خۆکوژیش بە مرۆڤ بکات، فەلاح نایەتە ڕیزی ژیانی ئادەمییەوە بەر لەوەی لە گاسن و لە داس ڕزگار بێت. هەر ئەم سەختییە و نەفەس بڕییەیە ناهێڵێ یەک بەستە و یەک گۆرانی هەبێ لە سەرلەبەری کشتوکاڵدا، تەنها ئەوەندە هەیە لەسەرەتای دروێنەی کۆتایی بەهار، کە جارێ هەوا فێنکە و دەغڵەکە شلکە و سەپانیش گۆڕەوشار نەدراوە یەک دوو ڕۆژان گوێت لێ دەبێ کوڕی بە تاقەت و لەخۆ ڕازی چەند بەندێکی کورتی دروێنە دەڵێ «هەر دروونە دروونە دروونە، دەسکی داسێم بە ڕوونە...» لەوە بەولاوە، کافر بە حاڵی سەپان و فەلاحی خۆمان و وەک هی خۆمان بێ! لە کۆتایی هەموو ڕۆژێکی سەپانیدا دەبێ گیانێکی نوێ بە بەر پاڵە بێتەوە دەنا گیانەکەی ڕۆژی پێشووی بایی ڕوح کێشانی ڕۆژێکی دیکەی ناکات.

من هیچ سەیرم لەوەدا نابێتەوە کە فەلاحی ڕووسی لە دەوری ستالین، کاتێک ویسترا زەوی لێ بسەندرێتەوە ئاگر بەر بوە عومری و شێتانە و هارانە وەرگەڕا ئاژەڵەکانی و کوشتنی هەر بۆ ئەوەی نەکەونە دەست ئەو حکومەتەی زەویی لێ دەسەنێتەوە و بە فەلاحیشی دەهێڵێتەوە. سەیری ئەم دوو هەڵوەستە بکە بە دیار یەک بەرژەوەندەوە، هەردوویان هەڵوەستی زاتی مرۆڤن، هەرچی هی ستالینە شێوە نازکردن و کوڕێنیەکە لەسەر تەختی نەرم و نۆڵەوە بەسەر واقیعێکدا کە دەبێ ڕام و کەوی و خەساو و بێدەسەڵات بێ لە ئاست ئەو کوڕێنیەدا. هەڵوەستی فەلاحیش دەستگیرکردنە لە زەوی و ئاژەڵێک کە خوێنی خۆی و باپیرانی بوون بە مزەیان، زوربەی شیووعیەکانیش بێ ئەوەی ورتە لە دڵیانەوە بێت چەپڵەڕێزانیان دەکرد بۆ کوڕێنییەکە، فەلاحی خوێن بە فیڕۆ چووشیان دە جاران تاوانبار دەکرد.

هەر لەم ساڵانەدا ئەم مەسەلەیەم لەگەڵ شیووعیێکی مەیلەو واقیعیش باس کرد، دەردەکەوت تا ئێستاش لایەنگیریی سیاسەتەکەی ستالین دەکات: دەیگوت فەلاحەکە نەزان بوو سوودی خۆی لێ بزر بوو بوو... دەک لەو فکرە ڕوونە مرۆڤانەیە! تۆ وەرە لە ئاکامی شۆڕشێکدا کە دەڵێ بۆ حەسانەوەی فەلاح بەرپا بووم، بە شەق و دەرکردن و کوشتن یاسایەک بەسەر ئەو فەلاحەدا بسەپێنە کە حەزی لێ ناکات، دواتریش مەعلووم بوو کە یاسایەکی زۆر بە زەرەرە و تاکوو ئێستاش کشتوکاڵی سۆڤیەت لێی هەڵنەستاوەتەوە، ئنجا دوای چل ساڵ لە کارەساتەکە و دوای تاوانبار کردنی ستالینیش هەر پێ داگریت لەسەر ڕاست بوونی ئەو هەڵەیە و پیاوخراپ بوونی ئەو ستەم لێ کراوە!! پێی ناوێ من بڵێم، لە خۆوە دیارە ئەم تەرزە هەڵوەستە چ پێوەندی بە هیچ کوێرە ڕێگایەکی مەزوعیەتیشەوە نییە، هەڵوەستێکی «زاتی» ڕێ لێ شێواوە کە بە هەموو حیسابان هەر بە زەرەری مرۆڤ تەواو دەبێت.

هەرچی بابەتی فۆلکۆریی هەیە خۆ لەو کەسب و کارانە ناگەیەنێت کە مرۆڤ نیوە مردوو دەکەن. بگرە لە بەند و باڵۆرە تا دەگاتە حیکایەت و لاوک و بەستە و هەڵپەڕکێ هەموویان خەریکی چشتی وەهان بە گوێ لێ گرتن و تێدا هەڵسووڕانیان حەسانەوەیەک بە مرۆڤ بگات. عەمەلەیی و فەلاحی لە ئارەقەڕشتن

بەولاوەیان تێدا نییە بۆیەیە کەلەپۆری گۆرانی و بەستەیان دەوڵەمەند نەکردوە چونکە دیارە کەسانێکی دەیانەوێ لە ڕێی گوێ گرتن وەیا تێدا بەشداربوونەوە خۆیان بخافلێنن زۆر بە ئاسایی یەخەگیری بابەتی وەها دەبن کە وا بەبەریانەوە هەبێ ئەرک و ژانی ژیان لەبیران ببەنەوە. هەموو ئەو حیکایەتانەی بەدەوری قارەمانەتی کوڕە هەژاراندا دەخولێتەوە لە کۆتاییدا دەیانگەیەنێ بەو ژیانە ئاسوودەیە و دەوڵەمەندەی کە لە هەژاریدا دەست ناکەوێ. تۆ سەیری کەسبی شوان چونکە ئاسانتر و ئازادترە لە هی عەمەلە و فەلاح هەر لە پێشەوە بلوێری خستۆتە دەست شوانەکە بۆ خۆی لەو دەشت و دەرە بەربەرەڵڵایەدا تەڕدەماغیەکی پێ پەیدا دەکات، ئینجا مەڕەکانیشی پتر پێ ئۆگر و فەرمانبەرداری خۆی دەکات، تۆ لەوە گەڕێ کە ئەوەندەی حەزیش بکا لە شیرەکەیان دەخواتەوە – سەپان و فەلاحی وەها هەیە ساڵی یەک قوم شیر ناخواتەوە. شوان بە خۆی و بلوێرەکەیەوە لە زۆر بابەتی فۆلکۆریدا دەشبێ بە پاڵەوانی سەر شانۆ... مرۆڤ بەدەست خۆی نییە دەیەوێ بحەسێتەوە، حەسانەوەشی لە پاڵەیی و عەمەلەییدا نەبوە تاکوو لە سەرگوزەشت و گۆرانیدا پێیاندا هەڵبڵێت. گوزەران کردن چونکە کارێکی زەحمەتە و هی پێ ڕابواردن نییە، لەو بەشە فۆلکلۆرەدا ناوی دێت کە ئەویش بە نیازی حەسانەوە و گەپ و خۆش وەقتی دانەندراوە: گوزەران لە پەندی پێشینیان ناوی هەیە کە دەزانین «پەند» لە کۆمەڵایەتیی زوربەی میللەتدا جێگەی «فەلسەفە» دەگرێتەوە فەلسەفەش مەبەستی بزە هێنانە سەرلێوان نییە بەڵکوو، بە زۆری، ڕووبەڕووبوونی لایەنە سەختەکانی ژیانە.

بەرچاوترین دیاردەیێکی کۆمەڵایەتی لەوانەی سەردەکێشنەوە بۆ لایەنی گوزەران، ئەو ئاهەنگە زلەی قوربانی دانە بە «نیل» ی میسر کە ئێستا ناوی «وفاء النیل» ی بەسەردا بڕاوە. ئەم داب و نەریتە تا داهتنی ئیسلام و زاڵ بوونی لە میسر هەر بەردەوام بوو. بێگومان بە بووک بردنی کچێکی جوان و تازە و ڕازایەوە بۆ نیل و هەڵدانی ئەو کچە بۆ نێوان باوەشی شەپۆلە خنکێنەرەکانی بە ناوی پاداش لە بری زیادبوونی ئاوەکەی بۆ بەرهەم هێنانی دەغڵ و شینایی و مێوە بایەخ دانێکی زۆر گەورەیە بە گوزەران کە بە زاهیر دیاردەکە دەگێڕێتەوە بۆ «موضوعیة» نەک «ذاتیة» بەڵام لە دوو نوختە نەزەری زۆر بنجییەوە لایەنی مەوزووعیەتەکە لەم کارەساتەدا دەبێتەوە بە خزمەتکاری زاتیەت. نوختەی یەکەم ئەوەیە ئاهەنگەکە و قوربانی دانەکە و دەستی پاڕانەوە پان کردنەوەکە و فرمیسک و هەنیسک و بزەکە هەموویان بۆ ڕەزامەندی «غیب» ە کە بە پێی لێکدانەوەی ماددی و مەزووعی ڕواڵەتێکی زێدە بەرزی پابەندبوونی زاتە بە هێزی نادیارەوە. لە ڕووی دەلالەتی قووڵی ڕەفتارەوە فەرقێک نییە لە نێوان «وفاء النیل» و دروست کردنی هەڕەمەکان بۆ پاراستنی لەش بە نیازی ژیانەوەی دوای مەرگ. نوختەی دوەم ئەوەیە کە ئەم قوربانی دانە هەر بۆ تەئمینی گوزەران باو نەبوە بەڵکوو لە زۆر جێگەدا کاتێک پاشایان مردبایە نەک هەر یەک ژن بگرە هەرچی ئەو کەسانەی لە نێزیکەوە تێکەڵ بە ژیانی پاشاکە بوون هەموویان لەگەڵ ئەودا زیندەبەچاڵ دەکران.

زۆر جاران نووسەری ماددی کە دووچاری دیاردەی بە زاهیر نامادی لە کۆمەڵایەتیدا دەبێت بە سووک و ئاسانی خۆی و نەزەریەکەی لەو ناڕاحەتیە ڕەها دەکات بەوەدا کە دەڵێ، ئەم دیاردەیەش لە شی کردنەوەی نیهائیدا سەر بە ماددییەتەوە دەنێت کۆڵێکیش کەیفی بە خۆی و قسەکەی دێت خەڵقەکی

زۆریش لێی ڕازی دەبێت و سەدەقی بۆ دەکێشن. بەڕاستی ئەم تەرزە خۆ دەربازکردنە جگە لەوەی کە هیچ پێوەندی بە مەوزوعیەت و عیلمانیەتەوە نییە لەوە زیاتر کە وشەسازیەکی ڕووت و قووتە، لە دوو نوختەی زۆر بنجییەوە خەتاباریشە:

یەکەم: لەوەدا کە بە چاوبەستەکێ لە بیرت دەباتەوە کە ئەوەی بایەخی هەیە لە دیارکردنی چاکە و خراپە و مەوزووعیەت و نامەوزووعیەتی شتان باری ئێستاکەیانە نەک هی بابەلباپیران. من کە تینوو بم لە بەستێکی ڕەق و تەقدا چ دادم دەدات بگوترێ ئەم بەستەش وەختی خۆی ڕووبار بوو وشک بوە، فلانەکەس پێرار ملیۆنێر بوو دواتر ئیفلاسی کرد: ئایا خاوەن چاوبەستەکێکە ئامادەیە پارەی بە قەرز بداتێ لەبەر ڕۆشنایی سامانەکەی پێراری؟ بەڕاست خۆ مردووی قەبرستانانیش زووتر زیندوو بوون! ئەم تەرزە خۆپەڕاندنەوە لەوە دەچێت کابرایەک گرەوی دامەی کردبێ و خەریک بێ بدۆڕێنێ ئیتر بەدزیەوە بەردەدامە خوراوەکانی خۆی بخاتەوە سەر تەختە. براله خۆ ئێمە کەسمان قۆنتەراتمان نەگرتوە فلانە جۆرە لێکدانەوە و شی کردنەوە ڕاست دەرچێت، کە بووشێن بە قۆنتەراتچی فەلسەفان نرخی چی بە خۆمان و بەو فەلسەفانەوە دەمێنێت؟ چ گومان نییە لەوەدا کە ئەگەر لێکدانەوەی فەلسەفی لە مەیدانی کۆمەلایەتیدا وازی لە واقیع هێنا بۆ ئەو سەرچاوە دوورانەی کە واقیعەکەیان لێ هەڵقولێوە ئیتر لەوەڕا چارەسەری گیروگرفتان بکات، بەلایەکی وەها گەورە بەسەر کۆمەڵدا دەهێنێت هیچ دوشمنێکی نەیتوانیوە بەسەری بهێنێت، مەسەلەکەش هێند ئاشکرایە پێویست نییە پتری بەدوا بکەوم.

دوەم: لەوەدا کە ئەم گەڕانەوەیە بۆ بنیچەی شتان هەر لەو حاڵەتانەدا دەکرێ کە سوودی بیروباوەڕی ماددی تێدایە و شەڕەدندووکێی موناقەشان بەرەو زاڵ بوونی فکری ماددییەوە دەبات، لە هەر حاڵ و بارێکدا بردنەوەی «شت» بۆ سەر «بنج» ی خۆی مەبەستی لێکدانەوەی ماددی جێبەجێ نەکات ئەو بەلایدا ناچێت لە کەسیش ناسەلمێنێ بەلایدا بچێ. بە نموونە دەڵێم بایی ئەوەی کاردروستایی خۆی پەکی لەسەر یەکچوونی مرۆڤ دەکەوێت دەڵێ میللەتان بران، بایی ئەوەی کاروبازاڕەکەی لە هێمناییدا ڕادەوەستێ قبوڵی نییە خەڵقی دەربوونەی شارێک برای یەکدی بن هەرچەند هیچ هۆیەکی ڕاست و دروستی دوشمنایەتیش لە بەیندا نەبێ. چەند سەیرە ئێمە هەمومان برای هەموو دنیا بین بەلام نەشێ نە ئێمە و نە هیچ میللەتێکی دیکەش لە نێوان خۆیاندا برابن. بۆ ئەوەی بەقالێک و عەمەلەیەکی ڕەواندوز شەڕی جوداوازیی چینایەتی بکەن، ئەوەندە هۆیە بەسە کە عەمەلەیەکی ئەلمانیا و سەرمایەدارەکەی لە یەکدی جودا بن.

تازە ڕاپەڕینەکەی ١٩٤٨ – وثبة – تەقی بۆوە، کۆیێ وەک هەموو شوێنانی دیکەی وڵات بە گەورە و گچکەیەوە سەر لە سبەینە کەوتە نمایشت... ویسترا گەڕانێکی جەماهیری لە کووچە و جادان بکرێ بۆ دەرخستنی پشتگیری کردن لە جەماهیری بەغدا، لە هەرچەند هەنگاوێکدا شۆڕشگێڕێکی چەپ فرتکی دەبەست بۆ سەر بەرزایی دیوارێک وەیا سەر پشتی ئۆتۆمۆبیلێک و دەکەوتە هان دانی خەڵقەکە بۆ پتر شۆڕشگێڕایەتی... تا نزیک نیوەڕۆ خەڵقەکە بێزار بوو، قسەکەرێک تکای لە جەماهیر کرد کە بلاوەی لێ بکات... لەم کاتەدا یەکێکی زۆر خوێن گەرم پێشی بە عالەم گرت و گوتی دەچنەوە ماڵە کاولەکانتان؟ خۆ ئەگەر کەر گیای دەست کەوێ بیخوا ئێوە گیاشتان نییە؟ چۆن دەچنەوە بێ خوێن ڕشتن؟ ئەم

شۆڕشگێڕە، زۆر بە داخەوە، نموونەی هاوتاکانی خۆیەتی لە جێگەی پێشکەوتووشدا. بەلای ئەوەوە چ فەرق نییە لە نێوان کۆنتێکی فرەنسەی سەردەمی شۆڕشی ١٧٨٩ کە بە قەمچی ئاگری لە پشتی فەلاح هەڵدەستاند لەگەڵ ئەو بازرگانە کۆییەی کە مانگانەی دەدا بە بزووتنەوەی نیشتمانی و کوڕ و خزم و کەسیشی بەدڵ لە بزووتنەوەکەدا بوون. لە حاڵەتی بازرگانەکەی کۆیێ، ئەو لێکدانەوەیە نەدەکرا بڵێ ئەویش بەدەست داگیرکەر و حوکمی زۆردارانەوە وەک عەمەلە و فەلاحەکە ستەمدیدەیە بە پێچەوانە هەر ئەو لایەنانەی لەسەر حیساب دەکرا کە لە هەژارێکی جودا دەکاتەوە.

من ئەم نموونەیە لە دەوروبەری خۆمان دەهێنمەوە بۆ ئەوەی بە هۆی شارەزایی خۆمان لە نموونەکە و وەکوو یەک بوون و لەیەک چوونی بازرگان و عەمەلەیێکی کورد لەلایەن مەغدوریەت بەدەست دەسەڵاتی نارەواوە باشتر بۆمان ڕوون بێتەوە چۆن بیری ماددی لە دەمی پێویستدا لایەنی جوداوازیی نێوان شتان پێش دەخات و ئەو مەبدەئی «شی کردنەوەی نیهائی» لە بیر خۆی دەباتەوە، خۆ ئەگەر ئەمەم مەبەست نەبێ دەتوانم هەر بەو لێکدانەوەی «شی کردنەوەی نیهائی» و گوتەی «لە بنج و بناواندا» کام شت بە پێی سیاسەتی فکری ماددی لە یەکدی دوورن وەک یەکدییان حیساب بکەم و بڵێم عەمەلە و سەرمایەدار نەک لە شی کردنەوەدا بەڵکوو لە یەکەم نیگاوە دیارە هەردووکیان مرۆڤن، داگیرکەر و داگیرکراویش هەروەها، لەوەش بەولاوە بڕۆم و بڵێم مرۆڤ و مەشکەی دۆ هەردوویان هەر ماددەن... لە شی کردنەوەی نیهائیدا پەلکە شووتی و کەشتیی ئاسمانی وەک یەک هەردوویان ماددەن.

دەبینیت نموونەکان بەلای گەپ و نوکتەدا دەچنەوە بەڵام لە ڕاستیدا ئەگەر موجامەلە لە بەینداا نەبێ بێبایەخ کردنی گێڕانەوەی دیاردەی «ناماددی» بۆ بنیچەی «ماددی» بە نیازی پتەو کردنی بیرکردنەوەی سەر بە ماددییەت کە وا هەر لە خەیاڵ و فکردا پێی پتەو دەبێ نەک لە واقیعدا، ئەوەی لێ دەوەشێتەوە کە ماددییەتەکە کز بکەیتەوە بە هۆی بەراوردکردنی نموونەی ماددی لەگەڵ نموونەی دیکەی ماددیدا کەوا یەکسەر ماددەن و هیچیش لە یەکتر ناچن و بە هیچ مەزهەبانیش ناشێ بگوترێ چونکە ماددین دەبێ وەک یەک بن: کە گوتم پێستە ڕێوی و فرۆک هەردوویان بە هۆی ماددەبوونیانەوە هاوتای یەکترن لە زەمینەی گۆڕانی ئابووری و کۆمەڵایەتیدا، خێرا بە خێرا بیرکەرەوەی ماددی لێم بەدەنگ دێت و قسەکەم بە هەزار و یەک بەڵگە ڕەت دەکاتەوە، ئەوسا منیش خێرا بە خێرا پێی دەڵێمەوە «پێغەمبەرایەتی» و «نانەوایی» ش هەرگیزاو هەرگیز قیاسیان لە یەکدی ناکرێت نە لەلایەن سەرچاوەی پەیدا بوونیانەوە و نە لەلایەن ئەو دەورەی لە کۆمەڵایەتیشدا دەیبینن... چەند سەیرە «ماددییەت» لە ڕێی هێنانەوەی نموونەی ماددی و بەیەکدی گرتنیانەوە کز بێتەوە، لێشتەوە دیارە کزبوونەوەکەی لەوەوە دێت کە تایبەتی و خاسیەتی شتان پشت گوێ بخرێت و تەنها لایەنی «ماددی بوونیان» وەیا «لە بنجدا ماددی بوونیان» لە تەرازووی هەڵسەنگاندنی فکریدا سەنگی پێ بدرێت.

ئەم فێڵە ئاشکرایەی بیرکردنەوەی ماددی دەیکات ڕاستەوخۆ لەلایەنی «زاتی» خاوەنی نەزەریەکەوە هەڵدەستێ نەک لە «مەوزووعیەت» ی نەزەریەکە خۆیەوە چونکە بیرکردنەوەی ماددی، کە لێرەدا مەبەستە، هەر فکری ڕووت نییە بەڵکوو پتر سیاسەتە لەوەی فکر بێت، وەک دەشزانین هیچ چالاکیەکی فکری نییە هێندەی سیاسەت «زاتی» بێت. تۆ کەمێک لە مەسەلەکە ورد ببەوە، دەبینیت داهێنەری فەلسەفەکە (بە

دوا ئەویشدا هەموو پێڕەوەکانی) بە نیازی بەهێزکردنی سیاسەتی ناو فەلسەفەکە بنەما و بنجی فکری سەر بە ماددییەتی بۆ هەڵناوە تاکوو بۆی بلوێ لە ڕێی بەستنەوەی فەلسەفەکە و فکرەکە بە ماددەوە داوای حەتمی بوونی ئەو ئەنجامانە بکات کە لە فەلسەفەکەیان هەڵدێنجێت چونکە کە فەلسەفەکە زادەی مادده بوو بە ناچاری و بە شێوەیێکی حەتمی دەبی ڕاست بوون و دروست بوونی بسەلمێندرێ لەو ڕووەوە کە مادده جێگەی نەسەلماندن و بڕوا پێ نەکردن نییە.

کام بیروباوەڕی سست و کزە بێنە لە ماددەی گرێ بدە دەرحاڵ بەڕاست وەردەگیرێ چونکە مادده گەورەترین و بێ شوبهەترینی ڕاستیەکانی ئەم جیهانەیە، هێندە هەیە گرێ دانەکە زەکا و پیتۆڵی و زۆرزانی پێ دەوێت، لەوە بەولاوە هەر وەک کە گوتت ئۆکسیجینم لە ئاو دەرهێناوە چار نامێنێ دەبێ بڕوا بە هەبوونی ئۆکسیجینەکە بکرێ چونکە ئاوەکە ماددەی بەرهەست و بێ فێڵە هەرووەهاش کە گوتت فەلسەفەکەم لە مادده هەڵێنجاوە یەکەندەردوو باوەڕ پێ کردنی دەبێتە شتێکی ناچاری، خۆ کە ناویشت نا «اشتراکیی علمی» ئیتر کێ دەوێرێ بڵێ لەل!

لایەنی سیاسەتی دایەلێکتیک زەکایەکی گەورەی دیکەشی بەکار هێناوە لە هەڵنانی یەکێک لە بنەما ئابووریە مەشوورەکانی، کە ئەویش هەر جۆرێکە لە تێ هەڵکێشانی بەرگێکی مەوزووعیەت بەبەر قەڵافەتێکی یەکجار گەورە و کەڵەگەتی زاتییەت: گوتەییێکی زۆر پەرەسەندوو و سەلمێنراوی ئابووریی مارکسی لە شێوەی بەڵگەنەویستدا دەڵێ کە هۆی بەرهەم هێنان گۆڕا بە دوا ئەودا «پێوەندی» یەکانی بەرهەم هێنان لە نێوان خەڵقدا دەگۆڕێت و... ئیتر واقیعی سەرلەبەری کۆمەڵ دەگۆڕێت.

بەلای باوەڕی منەوە ئەم موعادەلەیە یەکێکە لەو تەڵە فکرییە گەورە و مەحکەم و بە دۆلابانەی وەک جانەوەری هەشت پێ octopus لە مێشکی مرۆڤ دەئالێت و فرزەی دەبڕێت، پێشی دەسەلمێنێت کە هۆی بەرهەم هێنان باوک و دایکی کۆمەلایەتییە بە داب و دەستوور و نەریت و یاسا و بیر و شەرەف و ناموسیشیەوە. کەم وا دەبێ تاکە «گوتە – مقولة» هێندە بە ناڕەوایی و بێئینسافانە و دژی مرۆڤ و فکری ڕۆشن دنیای لێ مارە بکرێت. لەم گوتەیەدا پایەی هۆی بەرهەم هێنان لە ژیانی ماددی و مەعنەویی مرۆڤدا گەلێک بەرزتر بۆتەوە لە پایەی بوت لە نێوان بوتپەرستاندا چونکە بوتپەرست لە کولانەی مەعنەوییاتی سەر بە غەیبەوە عەبدایەتیی خۆی بۆ بوتەکە جێبەجێ دەکات، لایەنەکانی دیکەی ژیانی کەمتر بەندە بە دەستووراتی بوتپەرستییەوە، بەڵام ئەم گوتەیەی دەوری «هۆی بەرهەم هێنان» لە ژیانی کۆمەلایەتی بەرفرەواندا دەبێتە هەورێکی ئیقلیم گیر بەسەر هەرچی جیهانی مرۆڤدا هەیە دەکێشێت، پتریش خەتەری لەوەدایە کە دەبێتە ئایینی بەرەی ڕۆشنبیران ئەوانیش خۆیان دەبن بە ڕابەر و مامۆستای ماددی و مەعنەویی گەل.

زۆر ئاشکرایە ئەم هەموو پێشکەش و شاباشە گەورەیەی هەڵدەدرێتە بەر پێڵاوی هۆی بەرهەم هێنان، بە نیازی دانانی تاجی پێشەوایی و یەکەمینایەتی و گەورایەتییە لەسەر کەللە بەهەوا ئاخناوەکەی عامیلی ئابووری لە گۆڕانی کۆمەلایەتیدا، مرۆڤی زەلیل و بێچارەش با بۆ خۆی لە پلەی سێیەم و چوارەمی کاریگەریدا [کە دەکاتەوە ناکاریگەری] مێشەکزە لە لووتی خۆی دەر بکات.

ئەم گوتەیە لە ڕووی زاتی بوون و مەوزووعی بوونەوە، نەک هەر بۆ مەبەستێکی قەرارداده و نیهائی و

بێ لێ زیاد و کەم کردن هەڵنراوە کە دەیکاتە بەچکە زاتییەکی زۆر بەناز پەروەردە کراو، بگرە بەولای زاتییەوە میتافیزیکیشە چونکە گۆڕانی هۆی بەرهەم هێنان لە غەیبەوە دەهێنێت و خۆی ماندوو ناکات بە دۆزینەوەی ئەو ماکانەی هۆیەکە دەگۆڕن. گوتەی وەها تەماوی سەر بە غەیب گەییشتوو کە ناتوانێ تەفسیری خۆی بەدەستەوە بدات هەر ئەوەندە دەتوانێ غەیری خۆی تەفسیر بکات کە وەک خۆی بیکات بە «امر واقع» ێکی بێ تەفسیر.

لەلای خۆتەوە لەوە بفکرە کە بگوترێ «کە بەهار هات گوڵ دەپشکوێ و دنیا گەرم دادێت...» بێ ئەوەی گوتەکە بەهار بگێڕیتەوە بۆ نزیک بوونەوەی ڕۆژ و ڕەوانەوەی سەرمای زستان، لەم حاڵەتەدا قسەکە دەبێتە باسی هێزی ون و میتافیزیک چونکە بەبێ هۆی کاریگەر بەهار دانایەت... بەهار لەخۆوە نایەت، کە ڕۆژیش هۆی هاتن نەبوو بێ دیارە دەبێ لەو بەینەدا نهێنیەک کاری خۆی کردبێت. هەروەهاش گۆڕانی هۆی بەرهەم هێنان، کە نەزانین سەبەبی گۆڕانەکەی چییە دیارە بەدیار میتافیزیکەوە دەبێ بحەپەسێین.

کابرایەکی هۆش کول [متخلف عقليا – retardet] دەیگوت مانگ بەسوودترە لە ڕۆژ چونکی مانگ شەوی تاریک ڕووناک دەکات، هەرچی ڕۆژە بەسەر ڕووناکیدا هەڵدێت... هۆی بەرهەم هێنانیش لە مرۆڤ کاریگەرترە چونکە کە هۆیەکە گۆڕا دەوروبەر و یاسا و کۆمەڵایەتی و بیروباوەڕ و هەموو شتێکی دیکەی مرۆڤیش دەگۆڕێ، هەروەک ڕۆژیش بەسەر ڕووناکاییدا هەڵهات مرۆڤیش لە بەرەکەتی گۆڕانی هۆی بەرهەم هێنانەوە دێتە سەر حازری.

نووسەرانی ئەم ڕۆژە، لەوانەی بە پەرۆشەوەن دانەبڕێن لە کاروانی مارکسایەتی، پێیانەوە دیارە خەریکی دۆزینەوەی دیاردە و ڕووداو و گوتە و کردەوەی ئەوتۆن، لە کۆن و نوێدا، بشێ بکرێنە بەڵگەی ڕاست بوونی ئەم دەورە یەکجار گرنگەی هۆی بەرهەم هێنان، ئیتر لەگەڵ خۆیاندا ئیقناع کاری و تەفرەدان و چاوبەستەکێ دەکەن بۆ ئەوەی ئەوانیش بتوانن مێژووی میللەتی خۆیان بدەنەوە بەو عیفریتە سیحربازە هەشت پێیە هەروەک نووسەرانی سەر بە فکرەی چینایەتی لە ئەوروپا دێن و پەیدا بوونی «مسیح» دەدەنەوە بەو جۆرە هۆیانەی سەر بە ئابووری.

ئەرکی قورس لەوەدایە کە بێیت و هەزاران شتی لەیەکتر نەچووی ڕۆژگارێک ببەیتەوە بۆ تاکە سەرچاوەیێک کە بە زاهیر دەبوو شتی وەک یەک و لەیەک نزیک بەرهەم بهێنێت. هەڵبەت ئەم تەرزە هەوڵ دانە داوا دەکات ڕاستەوخۆ و بەر لەهەموو شتێک مرۆڤ و دەورەکەی و زاتەکەی و قەناعەتەکەی و حەزەکەی و قابیلیەتە زگماکە خالقەکانی بێتەرەف و لاتەریک بکەیت تاکوو جەنابی گاسن و کرمی ئاوریشم و تۆڕی ماسی گرتن و داس و مشار و چەکوچ و ئاشی ئاو و دارخورما و گیا و هێلکە لەکلەک... بتوانن بێ تەدەخولی عامیلی مرۆڤ ژیربێژی ئەرەستۆ و فەلەکی بەتلەیمووس و شەڕەکانی هانیبال و دۆزینەوەی «جذر تربيعى» لە بابلی چوار هەزار ساڵ پێش ئیمرۆ و خیلافی نێوان باوەڕی غەزالی و ئیبنو ڕوشد و بەیەکەوە هاتنی مولحیدەکان و ئیماندارەکانی سەردەمی عەباسی [چونکە زۆر بەرچاوە بۆیە ئەویان ناو دەهێنم] و جودایی مەزهەبی حەنەفی و شافیعی لە دەستنوێژ شکان و تەڵاق کەوتن و... دیموکراسیی کۆنە یۆنان و دڕندەیی حوکمی زوربەی وڵاتانی دیکە و حەرام بوونی گۆشت کەروێشک لای هەندێک و حەڵاڵ بوونی لای هەندێکی دیکە و... پەیدابوونی هەزار و یەک زمان و دە هەزار عادەت و سەد

هەزار عەشیرەت... و ملیۆنەها شتی دیکەی کۆمەڵایەتی بدەیتەوە بە گۆڕانی هۆی بەرهەم هێنان. هەر بۆ ئەوەی خالقیەتی مرۆڤ بەشدار نەبێ لە شی کردنەوەی ماددی، کە دێیت باسی گۆڕانی گاسن بکەیت بۆ تراکتۆر لێت مەنعە دەوری زاناکان و پسپۆڕەکان و تەکنیک زانەکان و ئەندازیارەکان و هەموو ئەو کەسانەی بەلایەنی تیجاریی مامڵەتی تراکتۆرەوە خەریکن بنبوو و پێشێل و خەفە بکەیت، ناشبێ بپرسیت ئایا، ئەو گاسنەی کە بەدوا گاڕەشەوەیە و جووتیار لەکاری دەهێنێت بۆچی هەر لەلای جووتیارەکە و سەپانەکە و فەلاحەکە و گاڕەشەکەوە تێ هەڵنەکشی بەرەو گۆڕان تا دەگاتە «تراکتۆرایەتی» لەو ولاتانەش تێ هەڵنەکشی کە تا ئێستاش گاسن و گاڕەش بەر دەدەنە گیانی زەوی ڕوسم و کەڵەکاوی و چیمجاڕ و قاقڕ و زەنەکاوی و شۆرەکات!!! ئەگەر ڕێمان هەبێ کەر و ئێستر بخوازینەوە بە نموونەی «هۆی بەرهەم هێنان» ی گوێزانەوە، زۆر بە تەوازوع و سەرکزییەوە پرسێکی کەڕەوارانە و شەوکوێرانە و نەخوێندوانە دەکەین لەوەدا بۆچی ئێستر سوار و کەر سوار، وەیا ئەوانەی حەز لە سواری دەکەن و هەر خەونی پێوە دەبینن، کەر و ئێسترەکانیان نەگۆڕان بە عەرەبانە و گەڕۆک و ڕێی ئاسن و فڕۆک. بگرە پایسکلیش؟ ئێوە دەفەرموون «کە هۆی بەرهەم هێنان گۆڕا...» ئیتر کام جندۆکە و مێردەزمە و شەیتان لێ ناگەڕێن لە قڕناقەو و عفەک و شارەبان ئەم گۆڕانە چاوەڕوان کراو و «حتمی» یەی کەر و ئێستر بۆ عەرەبانە بێتە دی؟ ڕەنگە لەوەرامدا پێمان بڵێین باری ئابووری و ئاڵوێر و ڕامیاری و ڕۆشنبیری لەو شوێنانەدا بەرەوپێش نەچوون بایی ئەوە بکات هۆی گوێزانەوەیان تێدا بگۆڕێت. جا ئەگەر ئەمە وەرام بێت چ کارمان بە کێشەی «گۆڕانی هۆی بەرهەم هێنان» نامێنێ چونکە کە ئەو هەموو بارانە گۆڕان شاڵڵا کەر و ئێستر هەرگیز نەدەگۆڕان...

ئەمە دەڵێم دەشزانم ئەگەر هەموو شتێک گۆڕا دەبێ کەر و ئێستریش بگۆڕێت هەر نەبێ بەوەدا کە بخرێنە پێش عەرەبانە، ڕێگەوبانیش خۆش بکرێن بە پێی داخوازی سووڕانەوەی ڕەوڕەوەی عەرەبانە، لەم حاڵەتەشدا چ دەورێکی نەزەریەی «هۆی بەرهەم هێنان» لە بەیندا نامێنێت چونکە ئەوسا نەزەریەیێکی دیکە دێتە کایەوە کە دەڵێ عەمەلیەتی گۆڕان لە شێوەی نما کردندا ڕوودەدات نەک لە ڕێی گۆڕانی هۆی بەرهەم هێنان و «تناقض» ەوە، دیارە «نما» ش هەرچی لە کۆمەڵدا هەیە دەیگرێتەوە بەو پێیە ئەگەر هۆی بەرهەم هێنانیش «بە تێکڕایی» نەگۆڕێ، بەرەوپێش چوون و گۆڕانی کۆمەڵایەتی هەر دەبێ.

بەلای منەوە ڕاستی و ناڕاستیی تیۆریی نما کردن چۆن دەبێ با ببێت [وەک بزانم زۆریشی ڕاستی تێدایە] ئەوەی مرۆڤ دەجووڵێنێ هۆیەکی یەکجار گەورەتر و بەرفرەوانتر و بنجیتر و کاریگەرترە لە «تناقض» و لە هۆی بەرهەم هێنان و ئەو تەرزە لێکدانەوانەی بە دەوری ئەو تەرزە «محور» انەدا دەخولێنەوە. بزوێنەری مرۆڤ و کۆمەڵ «پەلەی ژیان» ـە بە ڕابەرایەتی هێزی لێکدانەوە و هۆش ئیتر ئەو هێزە زۆر بێ یا کەم. توانای تێگەییشتنی تەواوی شتانی هەبێ یا نەبێ. وەک دەشبینیت «پەلەی ژیان» هەم «تناقض» یش دەگرێتەوە هەم هاریکاری و برایەتی و دۆستایەتیش.

ڕابەرایەتی هۆشیش لەوانەیە بەرەو ئامانجی ڕاست لێ خورێت لەوانەیشە هەڵەی کوشندە بە مرۆڤ و بە گەلیش بکات، هەروەهاش بەبەریەوە هەیە لە ڕێی کەوتنە بەر حوکمی دوو هاندانی جودا وەیا دوو مامۆستای جودا دوو برای داکوبابیی یەکێکیان ببێتە ئیماندار ئەوی دیکەشیان کفران بکات، هەر وەک

دەشێ دوو ڕێبازی سیاسی لەیەکتر جودا بگرنە بەر. خۆ ئەگەر بڵێیت مومکینە بەرژەوەندی موشتەرەک کۆیان بکاتەوە وەیا دژایەتی بەرژەوەند بە شەڕیان بهێنێت دەڵێم ڕاست دەکەیت و قسەکەشت ئیسپاتی دەوری «پەلەی ژیان» و «هۆش و لێکدانەوە» دەکات پتر لەوەی بەڕاشکاوی دەوری «تناقض» بە ئیسپات بگەیەنێت وەیا بە هیچ جۆرێک تەئسیری «هۆی بەرهەم هێنان» ی تێدا بدیترێت.

کە ئەمە دەڵێم میسالی بە هێزم بەدەستەوەیە: ئەگەر بەشەڕهاتنی دوو برا لەسەر تەماع لایەنی «تناقض» بسەلمێنێ خۆ لە هەمان کاتدا «پەلەی ژیان» یش دەسەلمێنێ، بەڵام کە دوو برا وەیا دوو برادەر وەیا دوو بەرەی میللەتێک بەسەهوو دەچن و دژی بەرژەوەندی هەردوو لا ناکۆکی دەنێنەوە «تناقض» و «هۆی بەرهەم هێنان» لە هیچ ڕوویێکەوە و بە هیچ شێوەیەک تەفسیری ئەو ناکۆکییە نابەجێیە ناکەن: لەم حاڵەتەدا دیارە «هۆش و لێکدانەوە» ی بەرەواژ کاری خۆی کردوە کە هەڵوێستێکی «زاتی» ڕووتی پڕ لە هەڵەی پێک هێناوە و پەکی لایەنی «موضوعیة»ی خستوە، لەمەشدا فەرق نییە لە نێوان بەسەهوو چوون و بەسەهوو بردن چونکە هەردوو حاڵەت دەگەڕێتەوە بۆ «زات». بێگومان ئەگەر دوو هۆشی ئەلەکترۆنی لە جێگەی ئەو دوو لایەنە بەسەهوو چوە وەیا بەسەهوو براوەدا بوونایە ئیمکان نەدەبوو فەتوای ناکۆکی بدەن چونکە هۆشی ئەلەکترۆنی «زات» ی نییە بەسەهوو بچێت، ئەگەر مەعلووماتی هەڵەشی تێ نەهاوێن بە فەند و فێڵی پیاوخەڵەتێن بەسەهوو نابردرێت.

دەمەوێ پرسیارێکی دیکەی سافیلکە بکەم و بڵێم ئایا گۆڕانی بەرەوپێشی فکری نووسەر و هونەرکار و فەیلەسووف بەستراوەتەوە بە گۆڕانی قەڵەمی پێ نووسین و فرچە و ڕەنگ و تەوش و بەردی هەیکەلتراشی و کاغەز و مەرەکەبەوە!!؟ یاخود پێشکەوتنەکەیان دەگەڕێتەوە بۆ ئەو کارگەی کەرستەکان دروست دەکەن؟ یاخود بۆ گۆڕانی ئەو کارگانەی دروستیان ناکەن؟ خۆ دەبێ سەرەژوور چوونی فکری نووسەر و هونەرکار و شاعیر و زانا بکرێ بە بەندە و بەچکەی یەکێک یا دوان یا پتر لە هۆیەکانی بەرهەم هێنان، ئیتر ئایا بە باسکەکانی کام «هەشتپێ – اخطبوط» ی هۆی بەرهەم هێنان ئەو فکر و هۆشە شریت پێچ بکەین؟ تەمغەی نۆکەرایەتیی کام یەکێک لە سەرچاوەکانی ئیلهامی هۆی بەرهەم هێنانیان لێ بدەین؟ ئاخۆ دەست بە دارعەسای کام تەریقەتی هۆی بەرهەم هێنانەوە بگرین بۆ وەرام دانەوەی ئەو پرسیارەی کە دەڵێ بۆچی فەلاحی مسڵمان بە نیازی فرە کردنی بەرهەم بێ وەیا بۆ کەیفی پیاوانەی خۆی بێ دوو سێ ژنان دەهێنێت کەچی فەلاحە دیانەکەی دراوسێی خۆی بە یەک ژن دابین دەبێت. ڕێشی نییە دوو ژن و سێ ژنان مارە بکات؟

کام داخوازی و پێداویستی هۆی بەرهەم هێنان وا دەکا لە یەک جێگەدا دوو سێ یاسای لەیەکتر جودا بۆ تاکە یەک جۆری بەرهەم پەیدا ببێت؟ بۆچی زانایەکی لاوەکی خەڕەکی خەڕەکرێس بگەیەنێتە پلەی کارگەی چنین خەڕەک ڕێسەکەش هەر لە پلەی دوو هەزار ساڵ پێش ئیمڕۆ جینگڵ بخوات؟ بەڕاست کام هۆی بەرهەم هێنان لە حیجازی بەر لە هەزار و سێ صەد ساڵ گۆڕا و قورئانی پەیدا کرد و لە ماوەی سێیەکی صەدەییێکدا تاج و تەختی دوو دەوڵەتی هەرەگەورەی ئەو سەردەمەی تێک دا و عەرەبی بێ ماڵ و حاڵ و بێ سەواد و بێ دەوڵەت و بێ ژیاری کردە فەرمانڕەوای بەشێکی زۆری جیهانی پێشکەوتووی هەزار و سێ صەد ساڵ پێش ئیمڕۆ؟

تۆ بڵێی کە لافاوی مسڵمانی ڕەش و ڕووت ڕووی لەو دوو وڵاتە کرد بۆچی هۆی بەرهەم هێنانیان تێدا بەدەنگ نەهات؟ ئایا شافیعی وەیا ئەبوحەنیفە لە هۆیەکانی بەرهەم هێنانی سەردەمی پێغەمبەرەوە بیروباوەڕەکانی خۆی هەڵدێنجا یاخود هی ڕۆژگاری ئەمەویەکان یاخود هی ڕۆژانی ژیانی خۆی؟

تێ ناگەم، کە دەرزی دروومانی دەست گۆڕا بە مەکینەی Singer بۆچی پێوەندی نێوان ئەوانەی لەگەڵ دروومان خەریکن، جلدروو بێ یاخود جل دروست کردوو، هیچ گۆڕانێکی بەسەردا نەهات؟ ئۆتۆمۆبیل پەیدا بوو کەچی سۆفیەتی لە ساڵانی ١٩٢٠ - ١٩٤٠ پتر پەرەی سەند لەو سەردەمەی کە سۆفی بە پێیان یا بە سواری سەفەری دەکرد؟

خوێنەر لە شێوازی ئەم پرسیارانە سەیری نەیەتەوە کە دەبینێ بە لچک و لێو و بەتەوسەوە خۆیان ئاراستەی هۆیەکانی بەرهەم هێنان دەکەن چونکە ئەو لچک و لێوەی ئەم گوتەیە لە هۆش و گۆشی مرۆڤی بادەدات و ئەو گاڵتەیەی بە هەست و زانینمانی دەکات گەلێک پتر لەوەی نووسیم داوای تۆڵە لێ ستاندنەوە دەکات: تۆ سەیری کە دەڵێ «کە هۆی بەرهەم هێنان گۆڕا... کۆمەڵایەتی دەگۆڕێ» چەند بەڕەهایی و بێباکانە مرۆڤ دەکاتە عەبدی ئەو پێمەڕەیەی کە لەبن پێڵاوەکانیدا دەڕزێتەوە و خێرا یەکێکی دیکە لە جێگەی ئەو دەکرێ بە پێنج درهەمان: داس و گاسن و چەکوچ و تەڵە و تۆڕ... کە سەرەتاییترین کەرستەی گوزەرانن دەبێ جێگەی ئەو خوایە بگرنەوە کە ئایینەکان دەیانگوت هۆشی بە مرۆڤ داوە و ڕێی چاکە و خراپەی بۆ ڕوون کردۆتەوە! گۆیا من و تۆ و باب و باپیرانمان کە لە زەمانی سۆمەرەوە بە گاسن و گاڕەش نانیان پەیدا کردوە، بیروباوەڕ و هۆش و ئایین و پێوانەی شەرەف و ناموس و مەردی و نامەردی و هەموو بوونی مەعنەویمان لەو گاسن و گاڕەشەوە بەسەردا باریوە! داسوولکە فێری ڕاستگۆیی وەیا درۆزنیمان دەکات! دەسا لەوەتەی مرۆڤ هەیە هەرگیز حورمەتی گاسن و داسوولکە و پێمەڕە و مشار و چەکوچی بەقەدەر حورمەتی پێڵاوەکەی لا نەبوە، هەرچی هۆش و زانین و خەسڵەتی چاکە و ڕێز لەخۆنانیش هەیە لە دژی ئەوان و لە ڕەغمی ئەوانی پەیدا کردوە. ئەو ژیانی ناگزوور و کولەمەرگی مرۆڤ بە هۆی ئەو ئامێرە خوێڕیانەوە بەسەری بردوە وەهای لێ کردوون بە دوژمن هەر دەستی ڕۆییشتبێ وازی لێ هێناون، تا ئێستاش فەلاحی قوربەسەر هەر ئاوی ڕوون شک ببات ناچێتە ژێر ئەرکە پشت شکێنەکەی داس و گاسن.

هەڵبەت دەزانم، تۆش دەزانیت، مرۆڤ کە ناچار بوو لەگەڵ بەندیخانەش دێتە ڕەدایێ، هەر بەو پێیەش سەپان ناچارە داسەکەی بسوێت و پەڕۆپاڵ بخاتە ناو قەیناغەکانی پەنجەکانیەوە و – ئەگەر هەیبێ – لە ترسی مار و دڕک و قەسەڵ گۆرەوی چۆکان لە پێ بکات و کوندەڵانێکیش لە پەرێزێ بۆ مەشکۆڵەی دۆ – ئەویش ئەگەر دۆی هەبێ – و جەوەندەی ئاو قوت بکاتەوە هەموو ڕۆژێکیش سەد جاران لەعنەت لە داسەکە و قەیناغەکە و قەسەڵەکە دەکات هەر ڕێشی بوو هەڵدێت بۆ ژیانی شارستان. ئەم مامڵەتەی کە بەرژەوەند بە مرۆڤی دەکات لەگەڵ دەوروبەردا، بەڵگەی عەبدایەتی مرۆڤەکە نییە بە پێچەوانە هی ژیری و زانین و هەست کردنیەتی چونکە ئەگەر مرۆڤ ئەو زانایە و هەستیارە نەبا یا لەپلەی ئاژەڵیدا دەمایەوە یا وەک هەزاران گیانلەبەری دیکە ئەویش ئاسەواری دەبڕایەوە. سەیری چەند بەئاسانی دەتوانین خۆمان لە چاوبەستەکێی ڕواڵەتی دیاردان ڕزگار بکەین: ئا لێرەدا لە جیاتی ئەوەی عەبدایەتی مرۆڤ بۆ دەوروبەر

بە ئیسپات بگەیەنین هاتین ژیری و کابان پوختی و دەوڵەت پارێزیی سەپانەکەمان بەدی کرد لەو کاردروستاییەی کە بۆ حەسانەوەی خۆی کردی، هەر ئەمەش ڕاستی مەسەلەکەیە. بێگومان ئەگەر هەمان حاڵەتی پیتۆڵی و زیرەکی لە حەیوانێک بەدیاری دابایە کەس لێی نەدەکردە بەڵگەی عەبدایەتی بۆ حوکمی دەوروبەر، بە پێچەوانە، دەگوترا ئای لەم زیرەکییە و مشوور خواردنە عەجایبە های!!

سەرنجی خۆت بدە بۆچوونی ئەوانەی لە بیرکردنەوەدا بەلای بایەخ دان بە ماددەدا دەچنەوە، چەند بێوچان و هەتا بۆیان بکرێ دەوری سەربەخۆی مرۆڤ لە گۆڕان و چەند و چۆنی ڕووداو و کۆمەڵایەتی دادەلەنگێنن: چونکە کاریگەری و دەوری سەربەخۆ پتر و ڕوونتر لە کردەوەی تاکدا بایەخدار خۆی دەنوێنێ دێن خەریک دەبن دەوری تاک دەپووچێننەوە و هونەرەکەی دەدەنەوە بە گەل [ئەم مەسەلەیە لە لاپەرە ١١ – ١٢ ی بەرگی سێیەمی کتێبی ***حاجی قادری کۆیی*** نەختێک ڕوون کراوەتەوە] لەوەشدا ئاشکرایە مەبەس دەوڵەمەندتر کردنی گەل نییە چونکە گەلی بێچارە بە قسە دەوڵەمەند نابێ، ئاگاشی لەوە نییە نووسەر هەن لەسەر کاغەز پشکی گەل لە کاری بایەخداردا پتر بەپۆز دەنوێنن، مەبەس ئەوەیە «تاک» هەستی شانازی بەخۆکردنی دابشکێت... دوای ئەمەی تاک ڕووتایەوە و گەلیش پۆشتە نەبوو ئەمجار دێن سەرلەبەری گەلیش بێ تەئسیر دەکەن لە ئاست «هۆی بەرهەم هێنان» بەوەدا کە پاتەوپات و بێتەئویل و عوزر هێنانەوە گۆڕان و بەرەوپێش چوون دەبەنەوە بۆ گۆڕانی هۆیەکانی بەرهەم هێنان، دەقی نەزەریەکەش وەها ئەو هۆیانە بەسەربەخۆیی باس دەکات هەر دەڵێی لە مەریخەوە بۆ سەر زەوی دابەزیون.

زۆر جاران لەگەڵ خۆمدا دەڵێمەوە قەیدی چی دەکرد ئەگەر گوترابایە مرۆڤ لە هەوڵی گوزەران و بەرەوپێش چوون و حەسانەوەیدا کەرستەی بەرهەم هێنان و دروست کردن و لەسەرخۆکردنەوە و هەڵمەت بردنی بەرەو لەبارتری و چاکترییەوە دەگۆڕێت، هەرجارەش بە پێی داخوازی پەیدابوونی کەرستەی چاکتر، یاسای ئاڵوگۆڕ و مامڵەت لەگەڵداکردن و سوود لێ وەرگرتن و هەموو پێوەندییێکی کە بەوانەوە بەستراوەتەوە دەگۆڕێت، ئیتر لەو ناوەشدا گەلێک وردە حیسابی سوودی بەرتەسکی شەخسی و بەرهەڵستی کردنی ئەم لایەنە و ئەو لایەنە و تووڕە بوونی عەمر و زەید و خۆشامەدی لێ کردنی فلان و فیسار و هەزاران هەڵوەست و گوتە و کردەی لەیەکتر نەچووی سوودمەند و زەرەرمەندان بەخەبەر دێت و کاری خۆی بە چاکە و بە خراپە دەکات.

ئێستەش دەڵێم بۆ دەبێ نەزەریە هەبێ حەز بەوە بکات ڕیشی مرۆڤ لە دەست گاڕەش و داسوولکەدا بێت! کەی ڕەوایە خەیاڵ بۆ ئەوە بڕوات کە ئەگەر عەبدایەتیی مرۆڤ بۆ هۆی بەرهەم هێنان بەئیسپات بگات کامرانی و بەختەوەریەکەی مسۆگەر دەبێت! ئەگەر مەبەست ئەوەیە لە ڕێی بێبایەخ کردنی دەوری مرۆڤی هۆشیار و هەستیار و زانا و پسپۆڕ دەوری هۆی بەرهەم هێنان بەرز بکرێتەوە لەوێشدا هۆیە هەرە سەرەتاییەکە کە چەکوچ و داسە بکرێ بە سەرامەدی هەموو کەرەستەیێکی بەرهەم هێنان هەر بۆ ئەوەی کرێکار و فەلاح کە چەکوچ و داس بە دەستەوە دەگرن بکرێن بە ڕابەری پێشکەوتن و خاوەنی کۆمەڵایەتی.

ئەگەر ئەمە مەبەستە خۆ دەتوانین بێ ئەو هەموو فاک و فیکە و چاوبەستەکێیە لە پێشەوە بڵێین

کرێکار و فەلاح کە ئەرکی زۆر قورسیان بەسەر شانەوەیە دەبێ چاوەدێری بەرژەوەندیان بەزیادەوە بکرێت و بحەسێندرێنەوە و... تاد. چونکە ئەم قسە و بیروڕایانە کە هەرگیز لە عەمەلە و فەلاحەوە دانەکەوتوە بەڵکوو بیرکەرەوە و فەیلەسووف و ڕابەرانی سیاسەت لە چینەکانی سەرووی فەلاح و عەمەلەوە کردوویانە بە پرۆگرام وەیا ئایین، مومکین بوو جۆرێکی دیکەش گوترابان و دەقەکانیان پتر بەرەو ڕاستی چووبان و هەمیسان هەموو ئەو ئامانجەی کە ئێستا بەبەر چاوی بیرکردنەوەی ماددییەوە گیراوە ئەوساش بە بەرچاوی دەقەکانی دیکەوە گیرابا: هەرگیز بزووتنەوەی شۆڕشگێڕانەی پرۆلیتاریایی نەبەستراوتەوە بەو باوەڕەی کە دەڵێ هۆی بەرهەم هێنان و گۆڕانی، بنەمای بیروباوەڕی کۆمەلایەتییە. ئەوەی ڕاستی بێ پەرۆشی من لەم قسانەی دواییمدا بۆ لایەنی ئاکارەکی «اخلاقی» نەزەریە و بیروباوەڕان دەگەڕێتەوە کە دەبینم لە ڕادەبەدەر مرۆڤ بۆ هۆی بەرهەم هێنان دەشکێننەوە، ئەگەرنا لە نوختەی نەزەری زاتی بوون و مەوزووعی بوونیانەوە زاتی خاوەن نەزەریەکە خۆی سەرپشک بوە لە داڕشتنیان، ئیتر خوام دەکرد لەو داڕشتنەدا هەرچی ڕاستی و بەرژەوەند هەیە پێشێل کرابێت وەیا بەرژەوەندی لایەنێکی بەرتەسک ڕەچاو کرابێت وەیا هەر مەبەستێکی دیکەی چاک و بەد هەیە تێی ئاخنرابێت، لە هەموو حالاندا لایەنی «زاتی» لە چاوان دەچەقێ: دەوری «زات» هەرگیز بەوە کەم نابێتەوە سوود و بەرژەوەند لە نەزەریەدا مەبەست بێت، بەوەش زیاد ناکات بە دوشمنایەتیی غەیر نەزەریە دروست بووبێت، بەلام لەو حالانەدا کە بە ئاشکرایی ڕاستی بنبوو دەکرێت ڕێم هەیە بڵێم لەگەڵ ڕاستیدا ئاکاریش خنکێنراوە چونکە کارەکە سەر بە «درۆزنایەتی بێباک» دەگەیەنێت. ئەدی وەها نییە؟

ڕەنگە هەندێ کەس بە سافیلکەیی بڵێین ئەو نەزەریەی کە مەوزووعیەتی تێدا نەبێت لێی ناوەشێتەوە سەرکەتوو وەیا بەردەوام بێت لەبەر ئەمە پشت گوێ خستنی واقیع و مەوزووع و ڕاستی بایەخ نادات بە لایەنی زاتی بوونی نەزەریەکە، بەلام وەک بۆ چاوی حەقیقەت بین دەردەکەوێ بەردەوام بوون و نەبوونی پرۆژە و پرۆگرام و بیروڕا و نەزەریان کاتێک پەکی لەسەر ڕاستی و واقیعیەت و مەوزووعیەت و بەرژەوەند و ئاکار... دەکەوێ کە بەبێ تەدەخولی «دەسەلات» تاقی بکرێنەوە و ئەنجامەکانیان بەرەهایی و دوور لە چاوسوورکردنەوە هەڵسەنگێندرێن ئیتر بە پێی چاکە و خراپەیان بەردەوام وەیا کەم دەوام بن. کەچی وەک دەزانین بەزۆری پرۆژەی پووچەڵ لە دوو ڕێگەوە دەشێ پتر لە پرۆژەی دروست بەردەوام و ڕێز لێ گیراویش بێت: یەکەمیان ڕێگەی هێز و هەڕەشە بەکارهێنان، دوەمیشیان کوێر کردنی زات و نەفسی گەل تا ئەو ڕادەیەی فەرق بە چاکە و خراپەی پرۆژان نەکات. لەوە هەر گەڕێ کەوا لەگەلێک حاڵ و باردا گەل بۆخۆی لە پلەیێکی هێندە بەرەژێری دواکەوتندایە بە پرۆژەی چاک هەر ڕازی نابێ و ڕەنگە بەدەستی خۆی بەردی بناخەی ئەو پرۆژانەی مایەی خێر و خۆشین دەر بهێنێت. من لە لای خۆمەوە تا ڕادەیێک ڕازی و ناچارم بە چاوپۆشی کردن لەو جۆرە پەک کەوتنەی «زات» کە بە هۆی ترساندن وەیا گێل کردن وەیا تێ نەگەیشتن کاری ڕووخێنەر دەکات، بەلام جۆرێکی دیکەی «زات کوێری» ی یەکجار بریندارکەر هەیە لە تەحەمولدا نییە، ئەویش زات کوێریی ئەو «ڕۆشنبیران» ـەیە کە وا لەگەڵ داواکردنی «علمانية و موضوعية» دا هێندە لە زاتییەتی گومڕادا ڕۆدەچن قبوڵ ناکەن هیچ کەسێکیش بە زاتی ئازاد و چاوی کرایەوە و مێشکی ڕوونەوە دوو قسەی ڕاست و دروست بکات و دوو هەڵان بەدەرخات و ڕەخنە لە دوو

کاری ناڕەوا بگرێت. ئەو «ڕۆشنبیر» ی وەها زات کوێر، پتر لە مرۆڤی سادەی نەخوێندووی سۆفی مەشرەب و دەروێش تەبیات دەبن بە مێردەزمەی ئازادی خنکێن، چالاکتریش هەرا دەنێنەوە دژی بیری ڕۆشنی بەرەوپێش، خێراتریش گونبەدی شەخسییەتیان بە ڕەهایی و ئازادی فکر دەتەپێ و سوودی ماددیشیان دادەلەنگێ لەو ڕووەوە کە شۆرەتی ناویان و هۆی گوزەرانیشیان لە بەگژدا چوونەوەیان دژی بیروباوەڕی نەترساو و فێڵ لێ نەکراو هەڵدەقوڵێت، بەڵام دەبێ ئەوەندە بڵێم تێکەڵ بوونی بەرژەوەند و هۆی گوزەران لەو بەگژدا چوونەدا مەسەلەکە بۆ «عاملی ماددی» ساغ ناکاتەوە چونکە بەر لەوەی گوزەران و بەرژەوەندیش کەوتبێتە ناو حیسابی لەسەرکردنەوە و بەگژداچوونەوە، کابرای «ڕۆشنبیر» ی زات کوێر وەها یەخەگیری زاتی بینەر دەبێت هەر دەڵێی پاسەوانی پەرستگایە و لەگەڵ بێئیمانان دەجەنگێت.

ئەم تەرزە دیمەنە لە کوردستانی خۆمان بەدرێژایی پتر لە سی ساڵی ڕابردوودا بەرچاو بوە بە تایبەتی لە کاتی هەڵپە و کڵپەی ساڵانی «وثبە» و ١٩٥٩ کە مەیدانی شەڕ بە خەلق فرۆشتن بۆ ئەو «ڕۆشنبیر» ە زات کوێرانە نەک هەر بەتەواوی کرابۆوە بەڵکوو مەیدانەکە بەڕووی زات ساغاندا وەها تەنرابوو لە بەندیخانە نەفەسبڕتری لێ بەسەر هاتبوو. جا ئەگەر دەسەڵاتی ئەم زات کوێرانە یەکجارەکی بووبایە فەرمانڕەوا، پرۆژە و تەجرەبە و تاقی کردنەوە و ئەزموونی قوڕبەسەر کەی دەیتوانی لە حاڵەتی ڕاست دەرنەچوونیاندا دەلالەتیان لێ وەربگیرێت. من لەو ساڵانەدا بە تایبەتی لە ساڵی ١٩٥٩ «ڕابەر» ی وەهام دیتوە بووبوە فەرمانڕەوای ناوچەیێکی دوو هێندەی قەزای کۆیێ، هەموو پاشخانی سەقافەتەکەی سەکندایەتی زێدە پاشکەوتوو و بێحورمەت بوو، ئەوپەڕی تێ هەڵکشینیشی لە خوێندەواریدا ئەوە بوو بۆی ڕێک نەکەوتبوو فێری ئیمزا بێت... هەزار ڕەحمەت لە گۆڕی بێت، بەڕاستی ڕابەر بوو...!!!

هەرچەند یەکجار بە پەرۆشم بۆ تێکڕای ئەو ڕۆشنبیرانەی «زات» بە قوربانی «مادده» دەکەن واش دەزانن کارەکەیان بە سوودی مرۆڤ تەواو دەبێت کە مرۆڤ خۆی «زات» ی ڕووتە، پەرۆشم بۆ بەرەی «هونەرکار»ان پتر کارم تێ دەکات چونکە هونەرکار پتر لە تاقمی تێکڕای ڕۆشنبیری دیکە قەرزداری زاتی خۆیەتی لەو ڕووەوە کە بەرهەمەکەی دە هێندەی نووسین و قسەکردن زادەی هەناو و تەرجەمەی دڵ و دەروون و کەف و کوڵی بورکانی نەفسیەتی.

بێنە تابلۆی وێنەکێشێک بگرە بە پارچە نووسینی نووسەرێک، کە هەردوویان بە یەک بابەتەوە خەریک بووبن، دەبینیت دەلالەتی نووسینەکە صەد جاران یەکسەرتر و ڕوونتر و ئاشکراتر و «بابەتی» ترە لە دەلالەتی تابلۆکە. بە نموونە دەڵێم، کە دەخوێنیتەوە «زوڵم بەدە» هێندەی نووسەری عیبارەتەکە لە مەبەست و بابەتی قسەکە دەگەیت، بەڵام هەمان واتا لە تابلۆی وێنەکێشدا [هەر لە وێنەکێشی مەیلەو نەقاش تا دەگاتە سوریالیست] لەوانەیە بە جۆرێک تەعبیری لێ درابێتەوە کە هەر وتووێژی تایبەتی زاتی وێنەکێشەکە بێت و تەعبیرەکەش هەمووی دەسکرد و زادەی زاتەکە بێت کە بە دەگمەن نەبێ لە دڵ و دەروون و زاتی یەکێکی دیکەدا نە برسکێت و نە مەفهوومیش بێت. پێی ناوێ من بڵێم لە خۆوە دیارە، ئەو هەموو ڕێبازە جودایەی کە بوونەتە قوتابخانەی جۆراجۆری وێنەکێشی، لە هەر ڕێبازەشدا بە ژمارەی کەسانی وێنەکێش شوێنپێ و ڕێچکۆڵەی تایبەتی و سەربەخۆ دێنە بەر هەست و چاو تا ئەو ڕادەیەی کە

ئەگەر یەکێک لە خاوەن ئەو شوێنپێ و ڕێچکۆڵانە شوێنی یەکێکی دیکەی هەڵگرتبۆوە لە ناو و شۆرەتی هونەرکاریی دەردەهاوێژرێت و بایەخی پێ نادرێت.

ئەمانە بەڵگەی زاتی بوونی وێنەکێشە چونکە دیارە بابەتی تاک تاکی هونەرکاری هەر یەکێک لەو ڕێبازانە هاوتا و هاوواتا و هاومەبەستی بابەتی کۆمەڵەی هاوڕێکانی خۆیەتی لە هەمان ڕێبازدا بەڵام زاتەکەی هاوکێش و هاوشەقڵ و هاوپێوی زاتەکانیان نییە، واتە ئەو خۆی نوسخەی دووەمی هاوڕێکانی نییە هەرچەند بابەتەکە و «التزام» ـەکەشی بێ فەرق بێت لەگەڵ هی ئەواندا. لێرەدا هونەرکار جارێکیان شەقامەڕێی فکر و باوەڕی خۆی جودا کردەوە لەوانەی هاوباوەڕی نین، جارێکی دیکەش لە ناو شەقامەڕێکەدا ڕیچکۆڵەیێکی سەربەخۆی خۆی هەڵگرتەوە کە ئەگەر هەڵی نەگرێتەوە پێی ناڵێین وێنەکێشی هونەرمەند(٣).

لە وێنەکێشی زاتیتر کاری مۆسیقایە، چونکە هەر نەبێ «وێنە» دیمەنی شتانت دێنێتە بەرچاو بە شێوەیێک کە ناسینەوەی ئەسڵەکەی لە دەسەڵاتی بینەردا بێت هەرچەند ڕاگەیاندنی تێکڕای تابلۆکە بەولای دەسەڵاتی بینەری عادەتییەوە بێت، بە نموونە کە تابلۆیەک چاوی پشیلە و تایەی گەڕۆک و دەسکەپیاز و شەکسپیر و ئەنگوستیلەی درووманی لەتەک یەکتردا دانان مومکینە هەمووмان تاک تاکی ئەو پێک هێنەرانە بناسینەوە هەرچەند نەشزانین تێکڕایان چ مەبەستێک بەدەستەوە دەدەن چونکە لەوانەیە وێنەکێشەکە مەبەستی لە کۆکردنەوەیان «ڕاوەماسی» وەیا «شەڕ و ئاشتی» وەیا «دۆستەکەی خۆم» وەیا «یاریی سێباز» بێت، کەچی پارچەیێکی موسیقا نە واتای تێکڕای و نە هی لەرەی هیچ تاکێک لەو ئامرازانەی تێیدا بەشدار بوون ئاشکرایە بۆ بەر گوێی بیسەر، تەنانەت پسپۆڕیش لە پەراوێزی بۆچوونێکی فرەواندا دەتوانێ بەرەو خورپەی هەناوی موسیقاساز بڕوات، چونکە ئەویش ناتوانێ واتای هەموو لەرە و لەرزە و ترینگە و خرینگەیێک تێبگات وەک کە بینەر دەتوانێ چاوی پشیلە و دەسکەپیاز و ئەنگوستیلە بناسێتەوە با پسپۆڕیش نەبێت.

خولاسە هونەرکار لە هەموو ڕۆشنبیرێک زاتیترە، هەرچەند لە نێوان ئەو بەرەیەشدا خوار و ژوور و سەخت و ئاسان هەیە، هەر ئەو زێدە «زاتی بوون» ەشە وا دەکات بەرەی ڕۆشنبیران یەکجار تەنگەتاو بن بە دەست ئەو هەلومەرج و بەند و بەرهەڵستانەی کە ژیانی تاک و کۆمەڵ ڕێک دەخەن و یاسا و پێڕەو بەدوا خۆیاندا دەهێنن وەک ئەوەی کە دەبێ هەموو ڕۆژی لە فلانە سەعات عەمەلە و مەئموور لە کاردا بن وەیا فەلاح ناچارە لەگەڵ شەبەقی بەیان گاجووتەکانی بۆ جووت کردن لێخوڕێت، هەروەهاش بەقاڵ و حەماڵ و لیخوڕ و کاروانچی و باخەوان. جا کە تۆ هاتیت و ڕۆشنبیر و هونەرکارت بەند کرد بە وەخت و سەعات کەڵکی لێ دەبڕێت و نەزۆک دەبێت، هەروەهاش نەزۆکی دەکەیت کە ڕێی ئازادی لێکدانەوە و تەعبیرت لێبڕیەوە چونکە بابەتەکەی ئەو گاسن و هەنجیر و داسولکە و چەکوچ و ئێستر و تۆڕ... نییە کە بە درێژایی مێژوو بەدەست عەبد و حەپسانیشەوە هەر بەرهەم هێن بوون: سەرمایەی ئەدیب و هونەرکار مێشک و دەروونەکەیەتی، باشتریش ئەوەیە بڵێم لە بەرهەمی زیهنیدا بەرهەمەکە و هۆیەکەی پێک هێنانی یەک شتە چونکە هۆش و دەروونی هونەرکار لە بەرهەمەکانیاندا خۆیان دەزێنەوە ئیتر یا لە شێوەی پەخشان و هەڵبەست یا پەیکەر و وێنە یا مۆسیقا... دا جلوە دەبەستن. تەنانەت دەتوانین بڵێین شەبەنگی

ئەو بەرهەمانە [چ شیعر و پەخشان بێت و چ هونەری جوان بێت] لە مێشک و دەروونی نووسەر و بوێژ و هونەرکاردا بەرلەوەی بشبن بە پارچەی هەڵبەست وەیا وێنە وەیا پەیکەر...

ئا ئەو شەبەنگە مەلۆتکەی ژان و ژواری زاتەکانە، جا ئەگەر هێزی «ون بینی»ی لە مرۆڤدا هەبێت دەتوانێ بیانبینێت با نەشبووبنە تابلۆ و پەیکەر، بە نموونە دەڵێم، تۆ کە هاتیت چەند بەیتێکت لە دڵ و دەروونی خۆتدا ڕێک خست و بۆت ڕێک نەکەوت بیاننووسیتەوە و لێت گوم بوون وەیا هەر بەجارێ لە بیرت چوونەوە دیسانەوە تۆ دەروونەکەت خۆی زاوەتەوە هەرچەند مەلۆتکەش لە نێواندا نەبێت، هەروەهاش کە ئەو خەیاڵە شاعیرییە لە دەروونی پەیکەرتراشدا ڕسکا و جلوەی بەست و خۆی هەڵکەند ئەگەر نەشبێ بە پەیکەر زانی دەروونەکە ناپووچێتەوە: دەروونەکە ئاوس بوە و زاویشە بەڵام بۆی ڕێک نەکەوت لە بەردێک چەسپ بێت وەک ئەوەی کە تۆ وێنەی خۆت بە کامێرا دەگریت تیشکەکان و سێبەرەکانی لە لەشتەوە هەڵدەبەزنەوە چ فەرقێک ناکەن بەوەی کە کامێراکە سەقەت بێ وەیا جامەکەی بسووتێ لەگەڵ ئەوەی وێنەکەت بە ڕێک و پێکی دەرچێت.

بەڵێ بێگومان هونەرکار لە ڕۆشنبیری دیکە پتر لە زاتی خۆیدا ڕۆچوە، تێکڕای ڕۆشنبیرانیش زاتیترن لە غەیری خۆیان، کە ئەمەش وەها بێ سەیری هەرسەیر لەوەدایە کە دەبینم هونەرکار دەیەوێ وا ڕابنوێنێت ئەویش وەک خەڵقی دیکە بابایێکی مەوزووعییە، لەوەشدا «زاتییەت» تێکەڵ بە «ئیلتزام» دەکات. من ڕەوا نابینم چی دیکە موناقەشەی «زاتی بوون» ی هونەرکار بکەم چونکە دەبێتە کوتانەوەی بەدیهیە، تەنها ئەوەندە دەڵێم لە گۆشەی نەزەری ئیلتزامی هونەرکارەکەوە دەبێ هونەرکار یەکجار بەدرەنگەوە بێتە سەر لەدەست دانی زاتی خۆی و پڕکردنەوەی دەروونی بە بابەتی خوازراپەوە و بەدیاری وەرگیراو چونکە لەوەدا ئەو بەر لە هەموو کەسێک و پتر لە هەموو کەسێک نابووت دەبێت. تا ئەوەندەی هونەرکار لە باوەڕی بێخەوشەوە هونەرکەی خۆی بکاتە خزمەتکاری ئیلتیزامەکەی چ ئیعتیرازێکم نییە، لەوە بەولاوە دوو ڕەخنەی یەکجار گەورە یەخەگیری هونەرکاری مولتەزیم دەبێت:

ڕەخنەی یەکەم لەوەدایە کە گومان لە دڵیدا پەیدا بێت و بە زۆرەملێی ترسنۆکانە گومانەکە بە باوەڕی ساختە کپ بکات.

ڕەخنەی دوەم ئەوەیە کە ڕێ بدات بە دەسەڵاتی لە خۆی گەورەتر خۆهەڵقوتێنێ لە کارە هونەراویەکەی، ئیتر بە خاترانە سەوز بە قاوەیی بگۆڕێت و لە درێژی و کورتی ئەندامی پەیکەرکانی زیاد و کەم بکاتەوە و پلەی هەڵپە و دلگەرمی مۆسیقاکەی بە پێی ئارەزۆی لەخۆ گەورەتران خوار و ژوور ببات... هەڵبەت لێرەشدا نامەوێ داوای قارەمانەتی لێ بکەم و بڵێم دەبێ مل بداتە یاخیگەریی بێجێ و بێباکانە: من ئەوەندە دەڵێم دەبێ حورمەتی هونەرەکە و بیروڕاکەی خۆی بەوەدا بگرێ کە لە خۆوە بەرەوپیری توانەوەی ئیرادە و سوانەوەی زاتیەوە نەچێت و خۆشامەدی لە «بەردەستایەتی» خۆی و «دەسەڵاتداریەتی» چاوسوورکەرەوە نەکات، بە خۆڕاییش نەبێتە کوتەکی دەستان دژی هونەرکاری ئازاد و خاوەن زاتی بەهێز و پێز، لەمەشدا شتێکی ئەوتۆم داوا نەکردوە لە نرخی «هونەر» بەزیاد بگیرێت. دەمێنێتەوە هونەرکار پێم بڵێ، کە ئەو بە خۆی و هونەریەوە خەریکی تەعبیر دانەوە لە مەوزووع بێت چۆن لایەنی مەوزووعیەتی ژێر لایەنی زاتەکەی دەکەوێ بە جۆرێک پێی بڵێن «مرۆڤی زاتی» کە وا بەزاهیر زۆر

له مەوزووعیەت دووری دەخاتەوە؟ ئەوەی ڕاستی بێ ئەم پرسیارە لێرە بە پێشەوە وەڕامی دراوەتەوە بەوەدا کە گوتوومە مرۆڤ لە حاڵی خەریک بوونی بە بابەتەوەش هەر خەلقندەیێکی زاتییە چونکە مامڵەتی ئەو لەگەڵ مەزووعدا وەک هی هۆشی ئەلیکترونی و تەرمۆمەتر نییە کە بە پێی یاساکانی سروشت و لە شێوەی ناچاریدا بێتە دی، تەنانەت وەک هی گیانلەبەرەکانی دیکەش نییە کە لە ڕێی غەریزەی نەگۆڕاو و یەک شکڵەوە تێکەڵ بە بابەت دەبن و هەتاهەتایێ خۆیان دووبارە دەکەنەوە.

لەمەش بترازێین و چاو ببڕینە بابەتەکەی پێوە خەریک بوونیەوە هەمیسان هەر دەگەینەوە بەو ئاکامەی کە هەمیشە پێی دەگەین ئەویش سەرپشک بوونی زاتەکەیەتی لە هەڵبژاردنی ئەو بابەتەی پێوەی خەریک دەبێت، فەرقێکیش لەوەدا نییە ئایا هەڵبژاردنەکە بە ئیرادە و خواهشتی ئازادەوە بوە یاخود بە هۆی بێدەسەڵات کردن و بەسەردا بڕینەوە بوە یاخود لە ڕێی گێل کردن و چاوبەستەکێوە، چونکە لە هەموو حاڵاندا بابەت ناتوانێ بچێتە نەفس و هۆشی مرۆڤەوە ئەگەر گونجاندنێکی لەگەڵدا نەبێت کەچی گەرمایی هەمیشە تەرمۆمەتر دەجمێنێت و چ گونجاندن و پێ سەلماندن و فێڵ لێ کردن و ئیقناع کردنیشی ناوێت، وەک لە پێشەوەش گوتم لە گەلێک حاڵ و باردا نەفس و زاتی وەها هەیە بە هیچ جۆرە ئیقناع کردنێک واز لە باوەڕەکەی خۆی ناهێنێت.

ڕەنگە ئەوانەی حەز دەکەن جغز بە دەورەی ئیرادەی مرۆڤەوە بکێشرێت ڕەخنە لەو ئازادییە بەرفرەوانەی ڕۆشنبیر بگرن و بڵێن کە هات و ڕێگەی بەربەرەڵڵا خرایە پێش زاتی ئەو ڕۆشنبیرانەوە لەوانەیە هەریەکەیان ڕێبازی وەها کێوی بگرێتە بەر کە پێوەندی بە گیانی هاریکاری و خزمەتی کۆمەڵایەتی و ئامانجە بنجییەکانی گەلەوە نەمێنێت ئەوساش هەم لێیان خەسارەتمەند دەبین هەم زەرەریشیان لەدەست دەکێشین. لەئاست ڕەخنەی وەهادا هەزار و یەک بەرپەرچ دانەوە هەیە، من تەنها دوانیان بە عەرزی خوێنەر و ڕەخنەگران دەگەیەنم:

١- ئەوانەی دەیانەوێ جغزەکە بە دەوری ڕۆشنبیراندا بکێشن، ئەگەر دڵسۆزیش بن، تەدەخول لە ئازادی غەیری خۆیاندا دەکەن بەوەشدا مەیدانێکی بەرفرەوانتریان بە خۆیان داوە لەوەی ڕۆشنبیر لە بەکارهێنانی باوەڕی خۆیدا بەبەر خۆی هەڵبڕیوە چونکە ڕەخنەگرەکە سەرەڕای ڕێگەبەخۆدان ڕێگەش لە خەڵق دەبڕێتەوە. ئنجا ناشسەلمێنێ کەس ڕەخنەی لێ بگرێت.

٢- ئەو ڕەخنەگرانە وەها ڕادەنوێنن کە ڕۆشنبیری ئازاد و دەورە لێ نەدراو بەرەو کاری بەد و رووخێنەر و ناجایەز دەڕۆن، خۆ ئەگەر ئەمە ڕاستیش بێ [کە فری بەسەر ڕاستییەوە نییە] یاسا و پێڕەو و بەندیخانە هەیە سزای ڕۆشنبیری ڕووخێنەر بداتەوە، کەچی ڕەخنەگرەکان لە کەس ناسەلمێنن سنوور بەدەوری ئیرادەی ئەوانەوە بکێشێت وەیا گومانی کاری بەد و ڕووخێنەریان لێ بکات هەرچەند لە ناوجەرگەی ئازادیی غەیری خۆشیاندا پێکۆڵ دەکەن، ڕەنگە زۆریش بەدڕەفتار بن.

ئەمانەش بەلاوە بنێین، ڕۆشنبیر لە پەنجەکانی خۆی بەولاوە چ چەکێکی پێ نییە خەڵق بترسێنێت وەیا شتان بڕووخێنێت، بزوێنەری پەنجەکانیشی ئارەزۆی شەڕ و هەرا و زۆرانبازی و پەنجەرە شکاندن و

درەخت هەڵکەندن و گیسک دزین نییە: بزوێنەری پەنجەی ڕۆشنبیر بریسکەی مێشک و تاوی دەروونیەتی. دیارە ئەو ڕەخنەگرانە لەو تریسکە و تین و تاوە دەترسێن نەکا لە مێشک و دڵ و دەروونی گەل ڕەنگ و دەنگ بدەنەوە.

بەلای باوەڕی منەوە، بەلای واقیعیشەوە، هەڵوەستی بیرکەرەوەی ماددی لە زاڵ کردنی تەئسیری مادده بەسەر خواهیشت و قابیلیەت و توانا و کاریگەرایەتیی مرۆڤدا پتر پەک خەری دەوری پێشڕۆی مرۆڤن لەو لاهوتیانەی کە هەموو کردەوەیەکی مرۆڤ یەکسەر دەگێڕنەوە بۆ قەزا و قەدەر و هیچ توانایەکی کاریگەرایەتی بۆ مرۆڤ دیاری ناکەن. باوکم لە ئاست ئەوان لاهوتیانەدا دەڵێ:

چونکی سەلبی تەئسیریان لە قودرەتی عەبدی کرد
میللەتی وا بە قودرەت پاکی بەزیندوویی مرد

بەڕاست، ئەو کەسەی کە دەڵێ ئیرادەی کردگار لە غەیبەوە بڕیاری بەرەوپێش چوون و بەرەودوا بوونەوەی ئادەمیزاد [تاک یا بە کۆمەڵ] دەدات چی خراپتری گوتوە لەو کەسەی کە بە زاری فەلسەفەوە دەڵێ نەوت و پێستە ڕێوی و چەڵتووک و خەڵووز و شێلم و دەرزی و کەتیرە و گاسن و داسوولکە ... پاڵ بە هەنگاوەکانی مرۆڤەوە دەنێن چونکە ئەگەر عەیبی قەزا و قەدەر لە نەزەر فەیلەسووفی ماددی ئەوە بێ کە ئیرادەی مرۆڤ دەکوژێت، شرە بابەتەکانی ئەویش بە پێی لێکدانەوەی ناو فەلسەفەکەی هێندەی قەزا و قەدەر سواری ئیرادەی مرۆڤ دەبن، خۆ ئەگەر پێم بڵێ هۆیە ماددییەکان بە پێی دەستووراتی وەها و وەها تەئسیر دەکەن لاهوتی ئەوتۆش هەیە بتوانێ لە پەنا قەزاوقەدەردا گەلێک کەلێنی گەورە بە ڕوومدا بکاتەوە بۆ تێ خوێندنەوەی ئیرادەی مرۆڤ وەک «لیس للانسان الا ماسعی – وقل اعملوا فسیری الله عملکم – وهدیناه النجدین – واذا الموءودة سئلت بأی ذنب قتلت – فمن شاء فلیؤمن ومن شاء فلیکفر...».
هەروەهاش، ئەو بێ تەئسیریەی دەسەڵاتی مرۆڤ کە بەیتەکەی باوکم کردییە گلەیی و ڕەخنە لەو لاهوتیانەی ئیرادە بە مرۆڤ ناهێڵن بە شێوەیێکی ئاشکراتر لەو فکر و فەلسەفانەدا دەردەکەوێتەوە کە لە شی کردنەوەیاندا مرۆڤ دەکەنە پابەندی دەوروبەر و [بە تایبەتی] هۆی بەرهەم هێنان، بەڵام فەرقێکی بەرچاویش دەمێنێتەوە لە نێوان هەردوو حاڵەتدا، فەرقەکەش ئەوەیە بابای لاهوتی ڕێگەی لە لاهوتییێکی دیکە نەبڕیوەتەوە کە باوەڕ بە هەبوونی ئیرادەی سەربەخۆ و ئازادی مرۆڤ بکات و قەزا و قەدەر بخاتە پلەی دووەمی کاریگەرییەوە. خۆ ئەگەر ویستیشی ڕێگەی لێ ببڕێتەوە هەر پێی ناکرێ چونکە نە دەسەڵاتی ڕێگە بڕینەوەی هەیە و نە لە بەرنامەشیدا هەیە دەسەڵات بگرێتە دەست بە زۆریش ئەو جۆرە لاهوتییانە گۆشەگیری دەکەن و کەمتر تێکەڵ بە کاری دنیایی دەبن بۆیەیە تەئسیری ئەوان لە تاکە ڕێگەی نووسین و گوتندایە، بە پێچەوانە بیرکەرەوەی ماددی کە مرۆڤ دەخاتە بەر تەئسیری پێستە ڕێوی و داسوولکە هەموو هەوڵ دانی ژیانی بۆ دەسەڵات پەیدا کردن و گەییشتن بە حوکمە، هەر کە دەستی تەقەڵاشی گەیشتە دەسەڵات تاکە ڕێگەی خۆی دەکاتە شەقامەڕێی هەموو گەل بە خوێندوو و نەخوێندوویەوە مەگەر بەرەیێکی لە خۆی بەهێزتر بێت و جێی پێ لەق بکات.

سەیری هەرە سەیریش لەوەدایە کە دەبینین لاهوتیەکە و فەیلەسووفە ماددییەکە، هەر یەکەیان لە ڕێبازی بۆچوون و باوەڕی خۆیەوە، حەج بە میللەت دەکات: لاهوتیەکە داوات لیٚ دەکات حەجی کەعبە وەیا قودس بکەیت، ماددییەکەش بەرەو زیارەتی ئەو گۆڕە پڕ شکۆیەتەوە دەبات کە وا تەرمی پێشەوایێکی ماددیەتی تێدایە، لێرەشدا جارێکی دیکەش کابرای لاهوتی لە چەند سەرێکەوە کەم تەکلیفترە لە بابای ماددی چونکە زیارەتی قەبری پێغەمبەری لیٚ نەکردووی بە پێداویستێکی ناچاری کە بە پێی قیاس و بەیەکدی گرتن ئەمیان دەوەستێتە بەرانبەر تەرمخانەی پێشەواکەی ماددی، هەرچی «مالّی خوا» یە کە حەج دەکرێت ژووروویی گۆڕستان و تەرمخانانە و لە نەزەریەدا کەس بە خۆ تیٚ هەڵسوون و بەدەوردا گەڕانی کەم نابێتەوە هەروەک کە لە نوێژیشدا سوجدەی بۆ دەبات کەم نابێتەوە، ئنجا حەجەکە هەلومەرجی زەحمەتی هەیە کە ئەگەر هەموویان بەیەکەوە لە تاکدا کۆنەبنەوە نابێتە «فرض» بەسەریەوە، کە کۆش بوونەوە کەس ناتوانیٚ داوای حەج لەو کابرایە بکات کە مەرجەکانی حەجی تێدا کۆبۆتەوە، لە ساڵیشدا کژێکی دیاریکراو هەیە حەجی تێدا دەکرێت کەچی وەک بیستوومە تەرمخانەی پێشەوا زلەکانی ماددییەت بەدرێژایی ساڵ حەج دەکرێت، دەشڵێن «تاکپەرستی» لە فەلسەفەی ماددیدا نییە.

ئەم دیاردەیەی سەردانی گۆڕستانی پێشەوای ماددییەت لەلایەن پەیڕەویکەرەکانی ماددییەتەوە بەو شێوەیەی کە دەبێتە جۆرە پەرستنێک و پێچەوانەی هەموو نەسەلماندنێکی تاکپەرستیشە، یەکێکە لە دیمەنە هەرە ئاشکراکانی هەڵوەستی زاتی کە چ پێوەندی بە مەوزووعیەتەوە نییە و تاکپەرستنێکی بێتەئویلیشە. واشدەزانم بەشێکی بەردەوام بوونی تاکپەرستییەکە دەگەڕێتەوە بۆ سوودی شەخسی ئەو دەسەڵاتدارە ماددییەی کە لە پەنا حورمەت گرتنی بێئەندازەی گۆڕی مردووەوە حورمەتی خۆی بەسەر خەڵقدا دەسەپێنیٚ چونکە خۆی جیٚ نشینی مردووەکەیە و میراتگری کەلەپۆریەتی، لەو باوەڕەشدام ئەگەر پێشەوایێکی یەکجار لەخۆڕازی بوو بە میراتگر و جێگر و جێنشین، هەر لەبەر خاتری حورمەتی خۆی، دەکەوێتە سەر باری کەم کردنەوەی حورمەتی مردووەکە چونکە ئەوسا وا دەزانیٚ بەشێکی حورمەتی خۆی بۆ مردووەکە دەڕوات ئیتر بانگەوازی ڕیسوا کردنی تاکپەرستی بەرزتر و گەرمتر دەبێت بایی ئەوەی کە دالەنگاندنی حورمەتی مردووەکە پەکی لەسەری کەوتوە، دیارە کابرای زیندوو بەر ئەو بانگەوازە ناکەوێت و پایەی دانالەنگێت، بە پێچەوانە بەرزتر دەبێتەوە.

خوێنەر حەقیەتی بپرسێت و بڵێت کە مەبەستی کابرای زیندوو لە هەموو حاڵاندا پاراستن و زیادکردنی حورمەتی خۆی بێت بۆچی پێی بڵێین «زاتی» لە حاڵێکدا ئەو خەریکی «سوود» بوە سوودیش ماددەیە نەک زات. لە ئاست پرسیاری وەهادا وەرامی دەست هەڵێنج و زۆریش هەیە: جاریٚ لە پێشەوە با ئەوە بڵێم، کابرای زیندوو ئەگەر زاتەکەی برسیی ناو و شۆرەت نەبیٚ چ پەکێکی ماددی لەسەر ئەو فاک و فیکە نەکەوتوە: پێداویستی ماددی بەزیادەوە لەبەر دەست و ئیرادەی زیندوەکەدا کەڵەکەی کردوە بە جۆرێک صەد جاریش لە توانای بەکارهێنانی بەولاوەیە، ئەگەر زاتەکەی داخوازیی شتی دیکە نەکات دەفری لەش و ئارەزوە ماددییەکانی ئەو لەشە جێگەی ئەو شتە ماددییانەی تێدا نابێتەوە: وەک کە کاسە پڕ بوو چی دیکە لە ناو خۆیدا ناگرێت، وەیا شێر و پڵنگ کە تێر بوون ڕاوی نێچیری تازە ناکەن<٤>، ئەگەر ئەو کابرایەش بەو پێودانە ماددییە مەوزووعیە خواهیشتە ماددییەکانی دابین بکات و گویٚ نەداتە

ئارەزوە نارەواکانی زاتە نەوسنەکەی، گەلێک زووتر و ئاسانتر دەحەسایەوە و خەڵقی دیکەشی دەحەساندەوە. لەمەش بەولاوە، هەموو بڕیارەکانی ئەو کابرایە چ بەردەوام کردن و چ ڕیسواکردنی تاکپەرستی بێت لە زاتی مرۆڤەوە دەردەچن، ئەگەر لە جێگەی ئەودا ئالەت بڕیاری دابایە نەدەشیا خۆی تێدا بخوێنێتەوە چونکە زاتی نییە داوای دابین بوون بکات.

ئەمە لایەنی زاتی بوونی هەڵوەستی ئەو تاکەی کە جارێکیان لە بەردەوام کردن و پێداهەڵگوتنی پایەی مردوان و جارێکی دیکەش لە دالەنگاندنی ئەو پایەیە دەحەسێتەوە، لەلایەن هەڵوەستی زوربەی زۆرینەی ئەو خەڵقەش کە بە سازی ئەو تاکە هەڵدەپەڕن زاتییەت و نامەوزووعیەتیان لە هەموو حالاندا وەک ڕۆژی نیوەڕۆ ئاشکرایە چونکە چ لە ترسان بێت و چ لە بڕواوە بێت و چ لە هەڵخەڵەتانەوە بێت هەڵپەڕینەکەیان هی زاتە نەک هی بەرژەوەندی ڕاستەقینە، تەنانەت ئەگەر لە برسانیش بێت کە لەوێدا بەرژەوەندی ئومێدی تێربوون دێتە ناو حیسابانەوە دەوری زاتەکە هەر بەرچاوە چونکە بڕیار دانی «هەڵپەڕین بە پارە» لە زاتەوە سەر وەدەر دەنێت نەک لە خودی پارەکەوە؛ «هەڵپەڕین بە پارە» ی مرۆڤ وەک هەستانەوە و دالەنگانی دەستەی تەرازوو ئالی و ناچاری و حەتمی نییە لەو ڕووەوە مرۆڤەکە بە پێی بڕیارێک هەڵپەڕین بە پارە دەفرۆشێت واشدەبێ هەرچی پارەی دنیا هەیە نایخاتە سەر باری هەڵپەڕین.

گەورەترین نموونەی چەرخی بیستەم بۆ نامەوزووعییەتی هەڵوەستی مرۆڤی سەربە باوەڕی ماددی مەسەلەی «ستالین» بوو کە دیتمان بۆ ماوەی سی ساڵێک پەرسترا، دوایی لە ماوەی دوو سەعاتێکدا لە سەری منارەوە سەرەژێر کرا بۆ بنی بیر: کوڕم دەوێ گاڵتە بە عەقڵی خۆی نەکات و بڵێ هەردوو هەڵوەستی پەرستن و خستنەبیرەوە مەوزووعی و عیلمانی و عەقلانی بوون. هەڵبەت تۆش وەک من و لە منیش باشتر دەزانیت، هەردوو هەڵوەست بڵقی دڵ و دەروونان بوون و هیچ خزمایەتیەکیان لەگەڵ مەوزووعیەت نەبوو چونکە ناچێتە عەقڵی شێتیشەوە یەک شت ڕەشیش بێت و سپیش بێت. دیارە ئەو ملیۆنانەی لە هەردوو باردا هەڵدەپەڕین لە ڕێی زاتی سواوەوە ئەم تەقڵەبازییەیان لێ خۆش هات. هەر لەبیرمە، دوای ڕووداوەکە باوەڕپێکراوێکی هەرە گەورەی ئومەمییەت لە وڵاتی عەرەبدا، کە خۆی کوردیشە، لە تەبریری ڕووداوەکە، چ شەرم دای نەگرت و گوتی ئەمە دەوڵەمەند کردنی مارکسیزمە. منیش کە لە ڕادیۆ قسەکەیم بیست بە دەست خۆم نەبوو گوتم ئەگەر ئەمە دەوڵەمەندکردنە ئەدی ئیفلاس پێکردن چۆن دەبێ!! جا ئێستا دەڵێم ئەگەر مارکسیزمیش بە ڕووداوی وەها ئیفلاس نەکات دەبێ میللەتەکە ئیفلاس بکات. ئەگەر بە ئیفلاسی میللەتیش ناڕازی و دڵشکستە ببین هەر نەبێ باسی دەوڵەمەندبوون لەو ڕووتانەوەیەدا نەکەین چونکە لەو تەرزە قسە بەرەواژەدا سەرلەنوێ خەڵقەکە ئیفلاس دەکاتەوە.

من لەگەڵ خۆمدا زۆر لێکدانەوەم کردوە بۆ دۆزینەوەی سەبەبێک ئەوەندە گرنگ و بایەخدار بێت وەها لە بیرکردنەوەی ماددی بکات کە کز کردنەوەی دەوری مرۆڤی لەتەک دەوری ماددە لێ خۆش بهێنێت. بەڵێ بێگومان، دەزانم هەڵنانی فەلسەفە لەسەر بنیچەی ماددی کە لە بنەڕەتەوە هیچ شتێکی ناماددی تێکەڵ نەبوویێت بۆ تەفسیری پەیدابوونی ژیان و بەدوا ئەودا ئیرادە و بەدوا ئەویشدا هۆش و خاسیەتەکانی مرۆڤایەتی، بیری بیرکەرەوە بە ماددەدۆستی ڕادەهێنێت و ڕێش لەبەر قەناعەتی خۆش

دەکات کە هەرچی لە جیهانی بێ سەر و بنی ماددیدا ڕوو بدات و دەربکەوێت و ون بێت هەمووی هەر دیاردەی ماددی ڕووتە و پێویستی بە تێکەڵ کردنی هێزێکی ناماددی نییە بۆ تێگەیشتن و پێ ڕازی بوونی.

ئەم تەرزە لێکدانەوەیەش کە سەرەتایێکی ناچارییە بۆ ئیمان هێنان بە مادده، وردە وردە دزە بە خەیاڵ و فکر دەکات بۆ ئەوەی کە حاکمایەتی و کاریگەرایەتیی مادده، هەر وەک بەسەر هێزی غەیبدا زاڵ کرا، بەسەر هەموو شتێکی جیهاندا زاڵ بێت. من لەبەرەی بیرکردنەوەی ماددی کە چ پێوەندیشی بە مارکسیزم و ماتیریالیزم و سیاسەتیشەوە نەبوە زانای وەهام دیتوە لە مەیدانی دیفاع کردن لە مادده و ئیمان هێنان بە مادده گوتوەتی پەیدابوونی ژیان و ئیرادە و مرۆڤ و گیانلەبەری دیکە هیچ شتێک لە بایەخی مادده کەم ناکاتەوە و یەک تۆسقاڵیش لە سەنگی بیروباوەڕی ناماددی وەیا سەربە غەیب زیاد ناکات چونکە هەموو عومری ئادەمیزادیەتی چەند صەد هەزار ساڵێکە، هەموو عومری «گیانلەبەرایەتی» ش چەند هەزار ملیۆن ساڵێکە. مرۆڤ و گیانلەبەریش تەنها لەم سەرزەویە وەیا چەند جێگەیێکی کەمی بەرتەسکی مەحدوودی ئەم جیهانە بێ سەر و بنەدا پەیدا بوە. خۆ ئەگەر بێین ئەو چەند هەزار ساڵەی ئادەمیزاد و چەند هەزار ملیۆن ساڵی گیانلەبەران بە ئەزەل و ئەبەد بگرین و ئەو ئەرزە و چەند جێگەیێکی دیکەی وەک ئەویش (کە هەبێ) بەو جیهانە بێ کۆتاییە بگرین قەترە بەدەریاش دەرناچن، جا ئەگەر حیسابی ئەو کاتە کورتە و ئەو جێگە بەرتەسکانە کە ژیان و هۆش و ئیرادەیان تێدا پەیدا بوە لە دەفتەری لێکدانەوەمان بسڕینەوە کەمایەتیەک ناپەڕێتەوە بۆ ناو لێکدانەوەکەمان چونکە یەک قەترەمان لە دەریا کەم کردۆتەوە: خۆ ئەگەر لێکدانەوەکەمان بخەینە پێش پەیدابوونی ژیان و هۆش و ئیرادە وەیا بیخەینە دوای بڕانەوەیان بە هۆی تەقینەوەی بۆمبایەکی ئایدرۆجینی زێدە بەهێز، کە ئەمەش تصورێکی ڕەوایە لە مەیدانی موجادەلەدا، ئەوسا لە هەردوو حاڵەتدا هەر دەمێنێتەوە ماددەی بێگیان و بێهۆش بە خۆی و دەستوور و هێز و خاسیەتە ئەزەلی و ئەبەدییەکانییەوە و ئەم قرەقرەی موجادەلە کردن بە دەوری نهێنی چونەتیی پەیدابوونی ژیان و سروشتی هۆش و ئیرادە و ماددی بوون و ناماددی بوونیان دەبێتە وەهم و وڕینە ئیتر خۆ تەفرەدان بە تۆژینەوە لە هەبوونی کردگار و هێزی ون و غەیبی جێگەی لە دەفری لێکدانەوەدا نامێنێ و لە خۆوە دەچێتەوە و دەپووتێتەوە.

خولاسە ئەو تەرزە بیرکردنەوە ماددییە کە زۆریش دوورە لە مارکسیزم، تا ڕادەی فێڵ لەخۆ کردن و خۆ بەسەهوو بردنیش کەسەرداره دژی ئەو دیاردانەی شەبەنگی «ناماددییەت» بە بیری مرۆڤدا دەهێنن، هەر دەڵێی بیتاقەی یانسیبی بڕیوە لەسەر نەبوونی «خالق» و بێبایەخ بوونی دیاردەی هۆش و ئیرادە و زیندوەتی. من لێرەدا ناچمە سەر بەگژداچوونەوەی ئەو جۆرە بیرکردنەوەیە لەبەر زۆر هۆی ئەوتۆ کە ناتوانم بشیان ژمێرم چ جایی بە بەریانەوە بنیشم، مەبەستیشم لەم ئیشارە بۆ کردنە ئەوە بوو کە بە خوێنەری ڕابگەیەنم گەلێک ڕێبازی بیری ماددی خەریکی پووچاندنەوەی زات و نەفس و هۆشە، تەنانەت هی وەهایان تێدایە هێندە ئیمان بە ئالییەتی جیهان دەهێنێت کە مارکسیزمیش بە فەلسەفەیێکی میتافیزیکی دادەنێت. لەمەوە پتر بۆت ڕوون دەبێتەوە چۆن فرچک گرتنی بیروباوەڕی مرۆڤ بە بنجیبوون و کاریگەربوون و «هەموو شت بوون» ی مادده لەخۆوە سەر دەکێشێتەوە سەر بایەخ نەدان بەو دیاردانە و

هێزانەی کە وا ماددەی ڕووت نین و چۆن دەیانکاتەوە بە سێبەری ماددە.

ئەم خلیسکانە عەفوییەی بیروباوەڕی ماددی، بە تێکڕایی، بەرەو هێنانەخواری پایەی مرۆڤایەتی بۆ بەر پایەی ماددەی مردوو، بە هەوڵ و تەقەلایەکی ئیرادی و دڵخواز دەگۆڕێت کاتێک کە فەیلەسووفی ماددی دەکەوێتە سەر باری چەنگەوباز بوون لەگەڵ فەلسەفەی ئەوتۆ کە دەیەوێ هێزی زیندوەتی و هۆش و ئیرادە بباتەوە بۆ سەرچاوەی غەیب. وا دەزانم مەترسی کردن لە فەلسەفەی دوانەتی [الثنائية – Dualism] و ئەو ئەنجامە ڕامیارییە و ئابوورییە و کۆمەڵایەتییەی کە دەشێ لێیەوە هەڵستێتەوە هانی فەیلەسووفی ماددی سەر بە سیاسەتەوە دەدات کە دوانەتییەکە بپووچێنێتەوە لە ڕێی هێنانە خواری مرۆڤ و قابلیەتە [بەزاهیر ناماددییەکانی] بۆ ژێر حوکمی ماددە و یاساکانی چونکە دیارە فەلسەفەی «دوانەتی» لە خاسیەتەکانی زیندوەتی و هۆش و ئیرادە هێزی زۆر وەردەگرێت، جا ئەگەر ئەو بنەما بەهێزانەی زیندوەتی و هۆش و ئیرادە کرانەوە بە سێبەری ماددە، غەیب و میتافیزیک چەکی هەرەگەورەی شەڕکردنیان کول دەبێ بەڵام لە هەمان کاتدا مرۆڤیش بە ناچاری دەبێ بکرێتەوە بە خزمەتکارێکی دەستەونەزەری ماددە چونکە کە مرۆڤ زیندوەتی و هۆش و ئیرادەی بوون بە سێبەری ماددە هەر دەمێنێتەوە لەشەکەی کە بریتییە لە ماددەی ڕووت دەشزانین چەند دزێو و ناحەز دەبێ کاتێک مرۆڤ دەمرێت. واشدەزانم فەلسەفەی ماددی، بەلای خۆیەوە، زۆری بۆ مرۆڤ تێدا هێشتۆتەوە چونکە کە ئەو هات ماددەی کرد بە جێگری «خوا» و هەرچی موعجیزەی سەرسووڕێنی ئەم جیهانە هەیە دایەوە بە ماددە و هێزە فیزیکیەکانی وەک کارەبا، ڕاکێشان، گەرمی، ئاتۆم... دیارە مرۆڤیشی کردوە بە «پێغەمبەر» کە هێناوەتی یەکسەرلەبەر دەستی ماددەی داناوە...

پابەندبوونی مرۆڤ و گیرخواردنی بەدەست ئەو بابەتەی پێوەیە خەریکە شتێکی یەکجار بەرچاوە بەدرێژایی و پانایی کات و جێگا<٥> دواتریش لەم نووسینەدا ڕووبەڕووی نموونەی دیکە دەبین لەوانەی تێمان دەگەیەنن چۆن مرۆڤی زۆر زانا و زیرەک بە پێی هەڵکەوتێک کە خۆی تێدا دەبینێتەوە بڕیاری بەسەر شتی لەیەکتر چوو جودا دەبێت، ئەم ڕاستییەش بەزاهیر تەئسیری دەوروبەر بە ئیسپات دەگەیەنێ بەڵام لە واقیعدا دەوری «زات» ئاشکراتر دەکات چونکە ئەگەر لە جێگەی ئەو زاتەدا هۆشێکی ئەلیکترۆنی بڕیاری دابا یەک بڕیاری بۆ شتە لەیەکتر چوەکان دەردەکرد و «هەڵکەوت» نەی دەتوانی جودایی بخاتە نێوان بڕیارەکانیەوە لەو ڕووەوە کە هۆشی ئەلیکترۆنی زاتی نییە گوێ بداتە هەڵکەوت، بە نموونەی پتر ڕوون کردنەوە دەڵێم ئەگەر هۆشی ئەلیکترۆنی حاکم بێت لە دادگادا فەرقی دارا و عەلی ناکات، بەڵام عەلی و دارا لەوانەن لایەنگیریی دۆست و خزمی خۆیان بکەن لە ئاست بێگانەدا، بێگانەش هەڵاوێرن لە دوشمنەکانیان...

وەک گوتم، بەلای باوەڕی منەوە ترسی دوانەتی Dualism پاڵ بە فەیلەسووفە ماددییەکانەوە دەنێت بەرەو پتر ڕۆچوون لە ماددییەت تا ئەو قووڵاییەی کە لەوێدا هێزی زیندوەتی و هۆش و ئیرادەش هەر بە قەدەر کێشی موقناتیس و تیشکی ڕۆژ ناماددییەتی لێ دەسەلمێندرێ.

من لە گۆشەی تێفکرینی خۆمدا چ هەقێکم نییە بەسەر ئەو هاندەرانەی ترس و تەما تێکەڵ بە لێکدانەوەی فەیلەسووف و بیرکەرەوەی ماددی دەکەن و ئامانجی سیاسی و ئابوورییان لێ دەگۆڕن بە

بورهانی فکری: من بەتەما نیم ترسی فەیلەسووفی ماددی لە دوانەتی Dualism ی مەلای ئیسلام و قەشەی دیان و فەیلەسووفی ئایدیالیست نیگام لێڵ بکات و ڕای ناجایەزم پێ بسەلمێنێ، چونکە بڕیارم داوە ئەگەر تەفسیری جیهان و ڕووداوەکان و دیاردەکانی پێویستی بە دە هێز و بیست ماکیش هەبێت نەک یەک و دوو، بێ دوودڵی کردن دان بە هەموویاندا بهێنم، خۆ ئەگەر بە لێکدانەوەی نەترساو و بە داکوباب زانرا کە جیهان و هەرچی تێیدا هەیە لە خۆوە و بێ تەدبیر و بە شێوەی ڕێکەوتی کوێرانە پەیدا بوون و بەردەوامن، وەیا بەردەوام نابن، ئەوساش دڵ و مێشکی ئەوتۆم هەیە ئەو ڕاستییە، ئەگەر ڕاست بێ، بخەمەوە سەر ڕاستییەکانی دیکەی لێیان دڵنیاین.

لەگەڵ ئەمەشدا دەتوانم بڵێم، بیرکەرەوەی ماددی، لە هەر بەرەیێک و قوتابخانەیێک دەبێ بابێ، هیچ هەقێکی بەدەستەوە نییە لەوەدا کە ترسی «دوانەتی» پایەی مرۆڤی پێ دالەنگێنێت بۆ ژێر پایەی ماددەی مردوو وەیا ئینکاری دەوری هەرە گرنگ و سەربەخۆی هێزی زیندوەتی و ئیرادە و هۆش لە ڕووداوی بایۆلۆجی و کۆمەڵایەتی و مێژوودا بکات چونکە کە ئەو لە سەرەتای هەڵنانی فەلسەفەکەیەوە هەموو هێزی فیزیکی و غەیری فیزیکی لەگەڵ هەموو ڕوودان و گۆڕان و نەگۆڕان و بوون و بەسەرچوون بداتەوە بە تاکە ماک و سەرچاوەی ماددە بێ ئەوەی دان بە هیچ سەرچاوەیێکی دیکەدا بهێنێت و کەلێن بۆ بوونی خوا و هێزی غەیبی میتافیزیکی لە فەلسەفەکەیدا بهێڵێتەوە یەک زەڕڕە زیان لە «وحدانیە» ی ماددە ناکەوێت نەزەریەکەشی کونی تێ نابێت ئەگەر سەرلەبەری گۆڕانی کۆمەڵایەتی بە تاکە کاریگەریی «هۆش» ببەخشێت و بایی فلسێک بایەخ بە نەوت و پێستە ڕێوی و ئاسن و بنێشت... نەدات.

تۆ جارێ بۆ یەک دوو دەقیقە واز لە بیرکەرەوەی ماددی بهێنە: ڕەنگە سەیر لەوەدا بێ کەوا من هێندە بە دڵگەرمییەوە لەسەر دەور و کاریگەرایەتیی مرۆڤ دەکەمەوە، لە پلەی یەکەمدا مەبەستم ئەوەیە لەپەنا دەربڕینی ڕاستیدا مافەکانی جۆراوجۆری مرۆڤ بپارێزرێت چونکە وا دەزانم ئەو لایەنە فەلسەفییەی کە مرۆڤ مەحکووم دەکا بە ماددە و دەوروبەر تا ئەو ڕادەیەی دەیخاتە پلەی دووەمی کاریگەراتییەوە خۆی لە خەڵق دەکات بە فەرماندەی دابەش کردنی خێر و خۆشی و سەلماندن و نەسەلماندنی مافە بنجییەکانی مرۆڤ و ڕێ دان و ڕێ نەدان بە ڕەخنەگرتن و ڕازی نەبوون لە بڕیار و کردارەکانی ئەو، ئەمەش ئەنجامێکە دەیان ساڵە بە چاوی خۆمان دەی بینین و تێی دەگەین. فەیلەسووفی ماددی دێت لە ڕێی هەڵنانی هۆیەکان و کاریگەرەکانی ماددی بە دەوری ئیرادەمەوە دەمکات بە تەلێکی هاوئاهەنگ لەگەڵ سیمفۆنی دەوروبەر و ئنجا دەشمکاتەوە بە دڵۆپێک لە دەریای کۆمەڵ و لەوەم دەردەهاوێژێت کە تاکێکی خاوەن ئیرادە بم لە نێوان ئاپۆرەی خاوەن ئیرادانداا، دەنا ئەگەر کێشە فکرییەکە هەر لە چارچێوەی فکری ڕووتدا جینگڵی خواردبایە و نەی کێشابایەوە سەر کەم بوونەوەی مرۆڤایەتیی هەموو تاکێکی کۆمەڵ، هەر بایی کێشەی گەورەتربوونی «موشتەری» لە «زوحەل» ئاکامی کۆمەڵایەتی لێ کەوتبایەوە منیش هەر بایی گرنگی ڕاستییەکی ڕووتی بێئەنجام بۆی بە پەرۆش دەبووم و ترسی کوژانەوەی زاتم و پووچانەوەی مافەکانم شەڕی بەردەوام و بە هەڵپەی پێ نەدەنانەوە: تۆ ئەگەر ناوت عەزیز بێت و لە کاتی بەڕێ کەوتن لە هەڵەبجەوە بەرەو عەبابەیلێ سەهوو لە ناوت بکرێ و بڵێن فەرموو کاک قادر ترمبێل سازە، نەختێک ناڕاحەت دەبیت و لەوانەیت سەهوەکەش ڕاست نەکەیتەوە، بەڵام کە سەهوەکە لە شێوەی